

Den Stora Gruvstrejken 50 år

Den stora gruvstrejken i Malmfälten började den 9 december 1969 och pågick i nära 2 månader. Massmedia – press, radio och TV – rapporterade och kommenterade strejken dagligen. Gruvstrejken möttes av enorm solidaritet: demonstrationer, solidaritetsmöten, penninginsamlingar till strejkkassorna osv förekom i hela landet.

Gruvstrejken skakade ordentligt om det svenska samhället, särskilt socialdemokratin och fackföreningsrörelsen. Långt efter det att strejken var slut fortsatte den att göra avtryck i böcker och artiklar, dokumentärfilmer, radio- och TV-program, i vetenskapliga uppsatser och avhandlingar.

Gruvstrejken ger fortfarande eko i massmedia, inte minst i vänsterpressen, vilket denna artikelsamling är ett exempel på.

OBS: Kompletterad 19/12 med artikel från *Offensiv*.

Se även:

[Gruvstrejken 40 år senare](#). Artiklar från svenska vänstertidningar (december 2009)

[Den stora gruvstrejken: 12-12-omröstningen](#). Ett viktigt möte under gruvstrejkens slutskede
[LKAB-strejken 1969-1970](#) (från februari 1970).

[Gruvstrejken i socialdemokratisk press](#)

[LKAB-konflikten i politisk press](#)

Martin Fahlgren 11/12 2019

Innehåll

Arbetarmakt	1
<i>Gruvstrejken 50 år</i>	<i>1</i>
Flamman.....	2
<i>Strejken som förändrade Sverige</i>	<i>2</i>
Internationalen	8
<i>Den stora gruvstrejken</i>	<i>8</i>
Offensiv	10
<i>Gruvstrejken: 57 dagar som förändrade Sverige</i>	<i>10</i>
Proletären.....	19
<i>Strejken gav oss människovärdet tillbaka”</i>	<i>19</i>
Revolution	23
<i>Den stora gruvstrejken – 50 år senare</i>	<i>23</i>

Arbetarmakt

Gruvstrejken 50 år

Jens-Hugo Nyberg

Arbetarmakt 9/12 2019

Idag för 50 år sedan, 9 december 1969 skedde en av svensk arbetsmarknads mest omvälvande händelser, när gruvarbetare i Svappavaara gick ut i strejk, snart följda av Kiruna och Malmberget. Gruvstrejken, som skulle röja väg för en våg av vilda strejker i Sverige, var ett faktum.

Sossarna tog, åtminstone vid mera högtidliga tillfällen, i efterhand till sig minnet av strejken. På LO-utbildningar kan man lära sig att de vilda strejkerna banade väg för LAS och andra arbetsrättsliga lagar. När det skedde var dock sossarna skräckslagna inför strejken, liksom de fruktar all självständig kamp underifrån som de inte själva styr. Socialdemokratin byråkratiserades tidigt, och deras politik övergick snabbt – inte bara sedan Göran Persson eller Tage Erlander, utan redan under Hjalmar Branting – till att handla om kontrollerade förhandlingar i toppen. Som stöd har alltid möjligheten att mobilisera gräsrotterna till strejker funnits, en möjlighet som dock strikt skulle kontrolleras från toppen. Just den delen lyckades socialdemokratin bra med – på 1920- och 30-talen tillhörde Sverige Europas strejktätaste länder, men det är som vi vet länge sedan. Resultatet känner vi också: de första årtiondena efter andra världskriget, med omfattande strejker i det levande minnet och under kapitalismens största tillväxtperiod någonsin genomfördes omfattande välfärdsreformer. Priset var att arbetarklassen genom i första hand socialdemokratins försorg passiviserades.

För många kanske det såg ut som den lämpligaste lösningen: arbetarklassen fick en fortgående höjning av sin levnadsstandard, utan att de behövde strejka och hålla på. För den radikala vänstern innebar den rådande politiken dock något annat: kapitalisterna fick behålla sin makt, om än något kringskuren, och kunde bida sin tid. Nu, med de omfattande strejkvågorna långt tillbaka och med en mera krisande kapitalism har vi facit på vart det ledde: högern är på offensiven och på en arbetarrörelse, alltjämt under ledning av alltmer menlösa och mindre vänsterinriktade socialdemokratiska byråkrater, på ständig reträtt – till den grad att de godtar riskkapitalister inom vården, privatiseringar, bemanningsföretag och inskränkt strejkrätt.

Hela detta samförstånd – ett samförstånd som på den tiden tycktes ske mera på sossarnas villkor än idag, när de villigt böjer sig för Centerpartiets och Liberalernas krav – hotades när 5 000 gruvarbetare i Malmfälten gick ut i strejk i december 1969.

Kraven som den centrala strejkkommittén antog var inte i sig revolutionära, om än ganska omfattande: Månadslön och 40-timmarsvecka, sänkt pensionsålder och höjd pension, sänkta hyror i LKAB:s bestånd, opartiska hälso- och arbetsmiljöundersökningar, bättre luftkvalitet, gratis bussresor och arbetskläder. Den stora faran – som de socialdemokratiska byråkraterna såg det – var istället att arbetarna hade organiserat sig underifrån och valt strejkkommittéer som kunde föra fram dessa krav, utan att vänta på direktiv från partiet.

Socialdemokratins position byggde dock på att de hade stöd från arbetarklassen, och att öppet gå emot strejken, som fick ett enormt stöd från landets arbetare, skulle ha inneburit ett dräp-
slag för den prestige de var beroende av. Istället lyckades de underminera strejkens effektivitet från insidan. En betydande del av strejkkommittén var socialdemokrater, vilket inte är så förvånande med den starka ställning de hade inom arbetarklassen. Det innebar dock att istället för en beslutsam ledning för strejken, som djärvt jobbade för att mobilisera maximalt stöd, inklusive stödstrejker och andra aktioner, blev det en splittrad och tveakande ledning. Mycket uppnåddes av strejken ändå – i stora delar var den en seger, och den banade väg för en våg av strejker under de närmaste åren. Den stora enigheten och kampvilligheten som gruvarbetarna uppvisade, och även den strategiska positionen inom svensk industri som

gruvorna fortfarande var anledningen till detta. Däremot lyckades den inte i grunden att omvälvla förhållandena på arbetsmarknaden och i samhället, där sossarna förhandlade fram eftergifter (på den tiden fick arbetarklassen fortfarande eftergifter) till arbetarna medan Wallenberg satt i orubbat bo, och Sverige i hemlighet ingick i USA:s sida i kalla kriget.

Detta ger också en illustration på vad vi menar med revolutionär ledning, eller i det här fallet: avsaknad av revolutionär ledning. Ordet ledning har för många en negativ klang, men det vi menar är inte att resten ska vara passiva medan ledningen dikterar – vilket ju i grunden alltid har varit den socialdemokratiska modellen, även om de alltid har försökt ge sken av annat med kongresser och annat. Men vad hände i ett av de främsta exemplen på självständigt initiativ och organisering i den svenska arbetarrörelsens historia? En majoritet av den ursprungliga centrala strejkkommittén utgjordes av from från S och VPK, dagens Vänsterparti, som då liksom nu var oförmögna, eller ovilliga, att mobilisera till självständig kamp mot den socialdemokratiska dominansen. Detta förvärrades när LO skickade några av sina toppbyråkrater, som andre vice ordföranden Kurt Nordgren, för att ”hjälpa till”, och blev insläppta i centrala strejkkommittén, utan att ha valts underifrån, men var påtagligt redan innan. Arbetarna, uppenbart upprepade och kampvilliga, valde till betydande del de välkända, etablerade krafterna.

Liknande saker har hänt i kamp efter kamp, inklusive revolutioner, under de senaste århundradena. Detta kommer inte att lösas genom drömmar om att arbetarklassen genom ett slag kommer att frigöra sig från alla behov av en ledning, och genom sitt spontana initiativ genast vet vad som ska göras. Det enda sättet att besegra de tvekande, kompromissande, opålitliga eller direkt förrädiska ledningarna är att bygga upp en kampvillig, revolutionär ledning. Detta ska inte vara en ledning över arbetarna, utan en ledning som de mest kampvilliga, initiativrika, beslutsamma och medvetna arbetarna, organiserade i ett parti, vinner genom arbetar-majoritetens fria samtycke genom att de visar att det är de som är bäst lämpade att stå i främsta linjen i de klasstrider som kommer.

En upprepning av gruvstrejken vore i Sverige idag ett väldigt steg framåt från den rådande passiviteten, där Sverigedemokraterna snart kan vara det parti med störst stöd från arbetarklassen. Men för att verkligen angripa roten till högerpolitiken, nedskärningarna och marknadsanpassningarna, och de andra faktorerna som gynnar SD framväxt, och inte låta kampen undermineras av S-byråkrater eller liknande kompromissmakare, krävs att vi skapar en ny, kampvillig ledning.

Flamman

Strejken som förändrade Sverige

Anja Bergdahl

Flamman 9/12 2019

Måndagen den nionde december markerar 50-årsdagen för den vilda gruvstrejken 1969. Flamman reste till Malmfälten och besökte födelse-platsen för en av den svenska historiens viktigaste arbetskonflikter.

De vet efter 57 dagars strejk att den obrottsliga enhet som präglat hela strejken utgör en styrka som inte går att betvinga.”

Orden är hämtade från Norrskenflammans första-sida, den fjärde februari 1970. Den vilda strejken inom LKAB har precis avslutats och gruvarbetarna i Kiruna, Malmberget och Svappavaara har återgått till sina arbeten.

En skälvning som så småningom skulle lyfta hela locket på den svenska arbetsmarknads-politiken, den fackliga organiseringen och arbetarnas relation till sina förbund. Strejk efter strejk i hela landet skulle komma att utlysas och mynna ut i att 70-talets lagar som LAS och

MBL instiftas till arbetstagarnas fördel.

Arbetsrätten på frammarsch i ett Sverige som fick en allt mer välmående medelklass, medan arbetarklassen fortfarande pressades i effektiviseringens namn.

Allt började med att 35 gruvarbetare lade ifrån sig arbetet den nionde december för femtio år sedan.

Klockan är tre, det är mörkt i Svappavaara. Bakom stängslan till statliga LKAB:s gruva lyser reflexerna på gruvarbetarnas varseloveraller i bilens strålkastarljus. De kommer ut ur manskapshuset, en låg, röd byggnad där omklädningsrummen är belägna.

– Det var där det började, pekar Reino Niemi från sin plats i bilen.

Han vänder bilen och kör hemåt, några minuter därifrån, förbi de ödelagda tvåvåningshusen uppe på Solbacken till hans eget hus på kullen bredvid. Tomten lottades ut av kommunen för dryga 40 år sedan, han hade tur. Från köksbordet glittrar gruvans ljus i eftermiddagsmörkret utanför fönstret.

Reino Niemi är född och uppvuxen här, i Svappavaara. Till gruvan kom han 1966, där både hans far och bror arbetade. Då var han 22 år, nu ska han snart fylla 76.

– När jag började var man välkommen. Så blev det sämre och sämre och till sist var vi inte betraktade som människor längre, utan maskiner. Skulle slå rekord efter rekord och lönen blev sämre.

Särskilt illa ställt var det i Svappavaara, där lönerna var lägre än i gruvan i Kiruna, trots att produktionen var högre. Reino Niemi berättar om hur man i bänkarna där arbetarna satt och rastade slog in spikar med avslagna spikhuvuden. På många håll saknades varmvatten och arbetsmiljön föranledde olyckor och dödsfall. Avsaknad av adekvat utbildning för de anställda i kombination med tidspress och kontroller skapade en stor frustration i leden.

– Vår ingenjör stod uppe på backen på marknivån och spana bak i skuten med en klocka i handen, om någon fikade för länge då hoppade han på cykeln och trampade ned mot gruvan och skällde åt helvete. Vi var övervakade hela tiden. Det var inget roligt.

LKAB blev helstatligt 1957, en förändring som till synes var en förbättring för gruvarbetarna – ett statligt övertagande borde ju innebära förbättring i arbetsvillkoren.

Men under envoyé Arne S. Lundberg, verkställande direktör vid LKAB, importerades strategier för företagsstyrning från USA som präglades av effektivisering på bekostnad av arbetsmiljö.

De 31 teserna infördes, en teknokratisk styrning om total lojalitet mot överordnade, tillsammans med det ökända UMS-systemet för tidseffektivisering och kontroll; Universal Maintenance Standards. Eller Ultra Modernt Slaveri och Utan Mat i Skåpet, som gruvarbetarna själva kallade det.

– När du gick till toaletten skrev de, varenda steg du tog, om du hämtade en mutter. Allt skrevs upp. Det var hemskt irriterande. Jag körde grävmaskin när det kom två gubbar med klocka och anteckningsblock och sa sätt igång och gräv, då satte jag ned skopan och låtsades att det var hårt i berget, riktigt segt, berättar Reino Niemi.

Ackordsystemen innebar att ju bättre de producerade, desto sämre tjänade de.

– Ja, du. Det var helt uppåt väggarna.

Men trots en allt sämre arbetssituation saknades det fackliga stödet. Gruvarbetarförbundet styrdes allt mer centralt från Stockholm och styrelsen hade ingen förståelse eller insyn i arbetet i gruvorna norr om polcirkeln. När förbundsrepresentanter den första helgen i december 1969 åkte ned för förhandlingar med LKAB resulterade det i sänkta ackord.

Det blev gnistan.

På tisdagsmorgonen den nionde december gick Reino Niemis kollega Hugo Olofsson från gång till gång i omklädningsrummet och sa: ”nu pojkar, nu går vi till truckverkstaden genom kulverten och stämplar in, och sedan sätter vi oss.”

– När jag kom in i verkstaden satt det redan några, så då gjorde jag också det. Klockan sex brukade vi köra ut truckarna. Men det gjorde vi inte, och klockan blev över sex.

Reino Niemi blev på så vis en av de 35 arbetare som inledde den vilda strejken i Malmfälten en kall morgon för femtio år sedan. Han sprider ut gamla tidningsklipp på köksbordet och pekar ut männen på bilderna där de satt på verkstadsgolvet.

Förman efter förman kom in till dem och förmanade dem att börja arbeta, men fick vända med svansen mellan benen.

– När vår fackföreningsordförande kom hotade han med lock-out och att gruvan skulle sättas i malpåse. Men ingen brydde sig om stackarn. Jag har inte sett han sen han stängde den dörren bakom sig.

Och ryktet om strejken spred sig bland arbetarna i gruvorna.

– En truckreparatör kom och frågade ”varför har ni inte kört ut truckarna, klockan är över sex?” Efter ett tag strejkade de också. Sen gick bulkverkstaden ut i strejk. Sen mekverkstaden. Så stängde personalen på primärkrossen igen och anslöt sig också, och så var det ingen mer malmkörning. Sen hela Kiruna. Och sen hela Malmberget. Då var man trygg, säger Reino Niemi.

4 800 gruvarbetare lade inom loppet av några dagar ned arbetet och satte sig ned i sympati-strejk. Därefter kom också stora delar av först lokalsamhället, sedan hela landet, att ordna demonstrationer, uttala stöd och samla in pengar. Präster, hustrur, kulturarbetare, institutioner och organisationer ställde sig bakom gruvarbetarna.

Ungefär 6 miljoner samlades in till strejkkassan och utgjorde på så vis ett ekonomiskt underlag för arbetarna som under strejkens 57 dagar gick utan lön. LO:s dåvarande ordförande Arne Geijer tog avstånd från strejken, från Gruvarbetarförbundet kom inte en krona.

– Jag hade nyss köpt en ny Citroen och tänkte att den hämtar de upp. Men han som jag köpte bilen av ringde upp och sa att jag inte behövde betala så länge det var strejk, och samma var det med HSB, många behövde inte betala hyran. Det var inte svårt att strejka. Enigheten var total.

Reino Niemi dricker kaffe i den röda muggen. Han är och har alltid varit kommunist, det råder det inga tvivel om. Han drar upp tröjan och visar överarmen, där har han Che Guevara tatuerad.

Efter 57 år i LKAB:s tjänst gick han i förtidspension 2001. Han säger att han trivts bra efter strejken, i alla år har han varit nöjd med sin arbetsgivare och sitt jobb. Men nu tycker han att tiden är en annan. På frågan om han tror att det skulle kunna hända igen är svaret ett blankt nej.

– Aldrig. Kanske en-två dagars strejk. Men det finns inte sån enighet längre, säger han.

De tre malmkropparna under Svappaavaras gruvor ringlar sig under marken. Fyra mil därifrån finns en av de största fyndigheterna i hela världen; malmkroppen under berget Kiirunavaara, nästan 2 miljarder år gammal, fyra kilometer lång och 80 meter bred. Hur djupt den sträcker sig vet man inte riktigt, men dryga två kilometer. År efter år har man kontinuerligt arbetat sig djupare ned i den stora kroppen i berget. En viss oro över att malmen inte kommer att räcka till har lett till prospekteringar runtom i Norrbotten.

2004 upptäcktes sprickbildningar i marken, sprickor som kommer att påverka vattentillförsel

och avloppssystem. Ett omfattande projekt flyttar nu hela centrala Kiruna för att fortsätta kunna bryta malm i den allt djupare gruvan.

På andra håll rasar det på annat vis. I Malmberget växer gropen och stängslet som omgärdar den för varje dag. Här går malmen under jorden i flera ådror, och gruvan är av annan karaktär. Därför rasar det på annat vis och konsekvenserna har lett till att ett helt samhälle ska flyttas. Hus, simhallar och affärer ges plats i nya områden.

Hela bostäder lyfts upp från sina platser där de stått i decennier och skjutsas iväg. En kyrkogård, som ännu hålls i schack av kommunen vet man ännu inte vad man ska göra av. Där ligger många gruvarbetare begravna.

De boende flyttas till helt nybyggda områden, men där gatorna ges samma namn som de gamla hade. Bara nya platser. Gällivare ska förtätas, och överallt i centrum pågår bygget.

Ove Haarala kommer gående mot tågstationen. Han stannar upp vid en bekant innan han hälsar. Dagen är ljus av snö, temperaturen ligger runt femton minus. Inte så farligt, tycker Ove Haarala. Han gillar snön och kylan.

– Det är ingen flytt. Det är en tvångsdeportering, en mänsklig tragedi. Jag vill påstå att många blir sjuka av det, säger han. Självt bodde han i Malmberget i fyrtio år, innan han flyttade in i det hus i närliggande Koskullskulle där han själv föddes på köksgolvet, en vinter 1939.

Hit kom strejken den tolfte december 1969, spridd som en löpeld. Ove Haarala, då 31 år, var lastare och arbetade i den så kallade fronten. Under jord hade man bättre betalt, och slapp UMS-systemet. När han skulle ta ut en maskin på service såg han att alla satt ned där uppe. Tillbaka under jord ropade han till de andra att det strejkades där uppe.

– Ja, då satte sig alla på en gång. Inte för att vi hade dålig lön, utan för solidariteten. Vi kunde inte fortsätta jobba, det var som att det satt i ryggraden. Inget att fundera på. Sen följde 57 dagar och lika många förhandlingsdagar efter det.

Ove Haarala öppnar dörren till Vänsterpartiets lokaler på Postgatan. Medlem i partiet sedan 1969 och fostrad i organisering. Inte av föräldrarna, men år av föreningsarbete, i Demokratisk Ungdom (Ung vänsters dåvarande motsvarighet), idrottsföreningar, som skyddsombud, 40 år i kommunfullmäktige, Gruvfyrn – Malmbergets gruvarbetarförbunds lokala klubb – och så småningom kommunalråd. Personalnämnder, otaliga kommittéer och styrelser. Under ett av hans mest hektiska år hade han 400 möten.

– Tack vare strejken och partiet har man varit med om så in i helvete mycket. Tagit med pengar till Wales under strejken 84. De visste ju inte ens var Sverige fanns på kartan och den lilla biografengelska jag kunde funkade ju inte, jag begrep var tredje ord. Men det var i solidaritet man gjorde det.

Ove Haarala började som springschas i LKAB på Malmbergets centralförråd. På den tiden satt lappar uppsatta överallt; ”Bli inte hoppjerka”, undertecknat LO. 1955 började han i gruvskolan, 39 år i sitt liv har han spenderat arbetsdagarna under jord. Bland arbetskamraterna utsågs han ofta till att få uppdrag och förtroende att föra arbetarnas talan.

– Jag hade inte den respekten mot överordnade som gamla gruvisar hade, fast de var stora som hus. De var så nedtryckta av gruvfogdar och arbetsledande personal, men det kände inte jag. Jag var förmodligen dum i huvudet, jag begrep inte den där klasskillnaden. Jag accepterade den inte, säger Ove Haarala.

Och just den uppkäftigheten, som han kallar det själv, skulle komma att ge honom en central roll i strejken. För så småningom påbörjades en organisering i gruvorna, kravlistor formulerades och kommittéer bildades. Ture Rantatalo och Elof Luspa var två framträdande röster bland de nio arbetare som valdes att representera Kirunas avdelning. Svappavaara valde ytterligare tre, och i Malmbergets sporthall skulle nio stycken väljas för den sydligare gruvans

räkning.

– De skrek åt mig tills jag hoppade ned från handbollsläktaren på golvet och höll på att bryta foten. Jag tänkte varför skriker de så mycket för? Jag uppfattade inte att det var fråga om nominering från presidiet. Men de hade väl spöat mig om jag inte hoppat ned på golvet. Det var som en glasbubbla. Och snabbt blev det att åka till Kiruna och gå ihop med de andra.

Ove Haarala blev inröstad i Malmbergets strejkkommitté och på så vis del i det som senare skulle komma att benämnas som 27-mannadelegationen under strejken. Den bestod av de lokala strejkkommittéerna, ombudsmän och representanter från facket.

Sporthallen i Kiruna hyrdes och arbetare, anhöriga och intresserade samlades under de stora sammanträdena. Ove Haarala förde som pressombudsman gruvarbetarnas talan i tidningarna.

– Det är det finaste uppdrag jag fått i hela mitt liv. Kommunalråd blaha blaha. Den där underbara spontaniteten, hur de höll på att skrika ihjäl sig i sporthallen. Det var så många proffs med där, man lärde sig oerhört mycket. Inte behövde man en facklig kurs efter det.

LKAB vägrade förhandling om inte arbetet återupptogs, men strejken fortlöpte. På ett av de första mötena mellan 27-mannadelegationen och LKAB satt LO:s andre ordförande Kurt Nordgren tyst under hela mötet tills han efter en och en halv timme begär ordet och vänder sig mot LKAB:s Arne Lundberg.

– ”Du Arne”, sa han, ”à la bonne heure”. Sen var det slut. Och det är den största lärdom jag fått från strejken. Argumenten, de behövs inte. LKAB tittar på dig och undrar hur många du har bakom dig i den här frågan. Om du har någon bak i ryggen, och motståndaren vet det, vad fan ska du argumentera för? Det är hur stark man är, hur många, det går ut på.

Under hela strejken hade reservlagret av malm kunnat brukas, förlusterna för LKAB hade varit stora, men överkomliga. Narvik, där malmen lastades i hamnen för att transporteras, ringde och erbjöd sig att solidaritetsstrejka i mitten på januari. Men budet blev nej. 27-mannadelegationen präglades av slitningar mellan å ena sidan socialdemokrater som ville förhandla och komma överens med fack och arbetsgivare, och å andra sidan kommunister som ville fortsätta strejken.

När en röstning bland gruvarbetarna genomfördes den första februari blev resultatet 1620 för fortsatt strejk och 1552 för att återgå till arbetet. Inom delegation röstade man också och fick tolv mot tolv. Ture Rantatalo hade utslagsröst och det bestämdes att arbetet till slut skulle återupptas.

Efter 57 dagar, den tredje februari, var strejken slutligen över.

– Som jag sa, motståndaren måste veta hur många du har i ryggen. Halva styrkan räcker inte om man ska förhandla. Vi hade nått vägs ände, säger Ove Haarala, som på den tiden röstade för fortsatt strejk, men i dag menar att det nog var bra som det blev.

Lönerna höjdes, månadslön infördes, LKAB gick ur SAF och arbetsmiljön förbättrades, UMS och de 31 teserna togs bort vid sidan av andra åtgärder enligt gruvarbetarnas kravlista.

I Sverige blossade fler och fler strejker upp. Städskor, skogsarbetare, sömmerskor, hamnarbetare – inom många arbetaryrken blev 70-talet en konflikternas tid. Det skulle så småningom utmynna i en rad reformer, pådrivna av strejker och en stark vänsteropinion. Lagen om styrelserepresentation, Lagen om anställningsskydd, Förtroendemannalagen, Medbestämmandelagen och en ny arbetsmiljölag.

– Det var dåligt med demokratin på många arbetsplatser. Det var nyttigt och bra och en satans läxa. Att Sverige bara vaknade och puffade till, det måste ha pyrt överallt, arbetarklassen i Sverige måste ha varit nedtryckt. I Malmberget var vi inte beroende av MBL, men samhället behövde MBL, säger Ove Haarala och bjuder på kaffe i muggar med Vänsterpartiets tryck på. Utanför fönstret har det blivit mörkt.

För honom var tiden efter strejken början på ett långt, politiskt engagemang. När han nu ser tillbaka på tiden för femtio år sedan ser han det i kontrast till dagens samhälle, som på många vis är ett annat. Där man i allt lägre utsträckning engagerar sig fackligt och politiskt. Roller som förtroendevald ser Ove Haarala med oro tappa relevans.

– Arbetsmiljö och månadslöner är bra idag. Men man kan inte skriva avtal om solidaritet, och det är den viktigaste frågan. Hur kan sånt som jag upplever försvinna? Det kanske är översatt i nånting annat. Jag tror att det innerst inne finns hos varje människa en naturlig solidaritet. Och när det går till en viss gräns, som det gjorde i strejken, då är man ett flockdjur.

På LKAB i dag finns inga minnesmärken efter strejken. Företaget består i högre grad av arbetskraft från entreprenörer, många börjar och slutar snabbt och företaget har, enligt Ove Haarala, svårt att hitta kompetens. Men samhällena runt gruvorna är fortsatt sammansvetsade med det statliga bolaget. I Kiruna är runt en tredjedel av staden knuten till gruvan, som anställd eller anhörig. Men strejken tycks blekna i det kollektiva minnet.

– Jag har alltid varit stolt för att jobba i LKAB. Alltid. Även om ingenjörerna inte förstår mig alla gånger. Men jag har känt stolthet över att vara gruvarbetare. Inte fan har jag skämts för det. Inte skulle jag vilja haft ett annat jobb heller. Men i dag går jag inte ned i gruvan, skulle aldrig. Jag hör för mycket om osämja, angiveri, skvaller och allt. Det är inte bra.

I den vilda strejken finns ett arv som inte får förloras. Ove Haarala framhåller hur viktigt det är att minnas och ta tillvara på, en skyldighet att föra vidare i släktleden.

– Strejken i malmfälten gjorde nytta både fackligt och arbetsmiljömässigt på andra arbetsplatser. Nu har vi det tunga arbetet att förklara för våra barn och barnbarn vad det innebär. Det får man inte i samhällskunskapen i skolan, men det är en viktig lärdom.

In genom dörren till Vänsterpartiets lokal kommer nuvarande ordförande David Värynen i stor mössa. Han är förutom politiskt förtroendevald också poet och gav 2017 ut sin debut *Marken*, en diktsamling om Malmfälten.

– Jag och Ove, vi har pratat så lite om strejken. Vi har så mycket annat att surra om, det dagspolitiska, säger han.

Men David Värynen glömmer inte. För honom är minnet av strejken viktigt, och i högsta grad levande.

– Jag fick frågan för några månader sen om vad som är viktigast med Malmberget och utan att riktigt tänka svarade jag gruvstrejken. Det har betytt mycket för min identitet, som malmbergsbo, som kommunmedborgare, som politiskt intresserad och för mig som skrivande människa.

David Värynen berättar att han visade dokumentären om strejken, *Kamrater, motståndaren är välorganiserad* för andra när han bodde söderut. För att påminna. För att glömskan är farlig. Ove Haarala instämmer.

– Vi har djävulskt med skyldigheter att lära andra. Om man glömmer försvinner människovärdet igen, då har vi ingenting att säga till om alls. Kapitalet går hur långt som helst, arbetskraft kan alltid köpas. Man måste ju lära sig: motståndaren är välorganiserad. Så är det ju, säger Ove Haarala och tar på sig jackan, han ska köra en bekant till sjukhuset.

När han tar adjö sitter David Värynen kvar bakom skrivbordet.

– Ja... glömmer vi strejken så är vi utsatta på ett annat sätt. Om det är försämringar i jämlikhet som sker på fem år kan de inte slå ned oss. Men händer det under längre tid, ja då klart det är en annan situation. Tiden gör ju sitt med folk.?

Internationalen

Den stora gruvstrejken

Kjell Östberg

Internationalen 13/12 2019

Hösten 1968 publicerade Sara Lidman *Gruva*. Boken var en serie redigerade intervjuer med gruvarbetare från Kiruna och Svappavaara, med bilder av fotografen Odd Uhrbom. Den var ett kraftigt angrepp på dålig arbetsmiljö, ackordshets och en hierarkisk arbetsorganisering i det statligt ägda företaget. Den låg på så sätt väl i linje med den diskussion om bättre arbetsmiljö som höll på att utvecklas inom fackföreningsrörelsen. Samtidigt kritiserades boken för att vara överdriven och partisk. I november 1969 gjorde finansminister Sträng ett uppmärksammat utfall på Arosmässan i Västerås:

– Jag tvekar inte att säga att Sara Lidmans *Gruva* alls icke är representativ för förhållandena uppe i LKAB. (...) När jag säger att jag vet det, så är det därför att jag har haft möjlighet att personligen tala med folk, kommunalfolk och direktanställda, på de här platserna och de har varit ganska indignerade över den här presentationen av sin arbetsplats som här alldeles oförhappandes har ramlat över dem.

En månad senare lamslogs Malmfälten av den stora gruvstrejken.

Fram till dagarna före Lucia 1969 kunde företrädare för de etablerade maktstrukturerna hävda att den pågående sextiotalsradikaliseringen trots allt bara var ett ungdomsfenomen, understött av en grupp författare och andra intellektuella. Nu hade den nått den svenska arbetarklassens kärntrupper, Och 68 gled över i ett ännu radikalare 70-tal.

Strejken började som en lönekonflikt vid den mindre av gruvorna, Svappavaara, men spred sig snart över hela Malmfälten. Kraven vidgades också kraftigt. I 18 punkter formulerades ett program som spände över ett brett spektrum, och som fokuserade på frågor som stått i centrum för de senaste årens fackliga och politiska uppmärksamhet.

Flera av kraven var ekonomiska. Gruvarbetarna krävde kraftiga löneökningar, samma ersättningsförmåner som tjänstemän, fria överdragskläder, ålderstillägg för alla över 50 år och sänkt pensionsålder till 60 år. Samtidigt rörde åtskilliga krav arbetsmiljön. Buller, silikon- alstrande stendamm och giftiga dieselgaser var väl kända problem som arbetarna hävdade inte hade åtgärdats. Skarp kritik riktades mot tids-studiesystemet, som vid LKAB kallades UMS. Ackorden skulle avskaffas.

Särskild uppmärksamhet väckte LKAB:s beslut att anlita en amerikansk företagskonsult. Denne hade lagt fram 31 teser för en effektivare företagsledning som användes i företagets chefsträning. Där hette det bland annat att ”En chef måste vara beredd att byta ståndpunkt för att stödja högre chef” och ”En chef skall utöva sitt ledarskap så att icke-chef endast behöver följa givna order”. Det är inte svårt att förstå vilken vrede dessa teser väckte hos de yrkesstolta och klassmedvetna gruvarbetarna.

Under strejken riktades också kritik mot det egna fackförbundets agerande. Strejken leddes av en direktvald strejkkommitté och strejkmöten med flera tusen deltagare hölls regelbundet. Åtskilliga, men långt ifrån alla av gruvarbetarnas krav blev tillgodosedda.

Gruvstrejken fick genast stort nationellt genomslag. Radio och TV direktsände från strejkmöten och demonstrationer. Gruvarbetarna hade av tradition ett rykte av radikalism, och åtskilliga av arbetarna hade förmåga att uttrycka sig väl, ofta med drastiska formuleringar. Många journalister fanns på plats, och representanter från vänstergrupper, kulturarbetare och radikala forskare åkte också upp till Malmfälten. Sara Lidman inbjöds att tala vid ett strejkmöte och hälsades under stort jubel välkommen med orden att skillnaden mellan henne och Sträng var att han talade till arbetare, hon talade med dem. Lidman tog också initiativet till en

strejkkfond. Grundplåten kom dels från intäkterna av pocket-upplagan av hennes bok Gruva, dels från honoraren från boken Konsten att dressera människor, skriven av en grupp forskare och läkare.

Tydligare än så kunde knappast strävan att bygga allianser mellan radikaliserade ungdomar och intellektuella och några av den svenska arbetarklassens kärntrupper illustreras.

Stödet för strejken var enormt. Runt om i landet anordnade vänstergrupper och fackföreningar demonstrationer och möten och pengar samlades in till strejkkassan, sammanlagt sex miljoner kronor – nästan tio gånger så mycket idag. På Moderna museet i Stockholm anordnades en stödgalä och filmare och teatergrupper åkte upp till Malmfälten för att tillsammans med de strejkande dokumentera strejken. 80 procent av befolkningen angav i en opinionsundersökning att de stödde de strejkandes krav, bara 13 procent tog avstånd från den vilda strejken.

Mycket mer än en vanlig lönekamp kom gruvstrejken att symbolisera arbetarklassens krav på ett människovärdigt liv över huvud taget. Och inte minst, den kom att knyta an till några av 60-talsradikaliseringens centrala teman: kritiken mot kapitalismens rovdrift, mot auktoritära tendenser och kraven på ökad jämlikhet och fördjupad demokrati.

Innan gruvstrejken var avslutad bröt en våg av vilda strejker ut runt om i landet, uppenbart inspirerade av gruvarbetarna. Inte minst den svenska verkstadsindustrins flaggskepp drabbades av omfattande arbetsnedläggelser: Volvo i Göteborg, Saab i Trollhättan, ASEA i Västerås, Electrolux och LM Ericsson. I stor utsträckning blev denna första våg framgångsrik för de strejkande, bland annat fick åtskilliga Volvoarbetare rejäla löneyft som en direkt följd av en vild strejk i mitten av januari. Efter några veckor tvingades Arbetsgivarföreningen att utfärda direktiv med syfte att förhindra lokala arbetsgivare att höja lönerna vid vilda strejker.

Denna strejkvåg blev i sin tur inledningen på ett trendbrott, dittills hade Sverige legat i botten av den internationella strejkligan. Det betyder inte att alla strejker kom att bli lika framgångsrika. En ny strejkvåg våren 1971 ledde i de allra flesta fall till nederlag. I mitten av 1970-talet inträffade en ny topp av uppmärksammade strejker. Den största och mest uppmärksammade var skogsarbetarnas, som i såväl längd som antal strejkande var större än gruvstrejken. Det centrala kravet var införande av månadslön, och strejken blev i huvudsak en framgång. 1974-1975 inträffade också en serie kvinnostrejker. 350 städerskor, framför allt i Borlänge och just Malmfälten strejkade, liksom ett 40-tal sömmerskor i Gällivare. För de flesta städerskor blev strejken åtminstone delvis en framgång, men sammanlagt ett 30-tal kvinnor blev avskedade och inte återanställda.

Medlemmarnas krav på krafttag från LO, som tagit avstånd från de vilda strejkerna, tilltog, inspirerade av den tilltagande kampen på arbetsplatserna. De utmanade den Saltsjöbadsanda som framför allt tagit sig uttryck i att LO-ledningen försökte lösa alla tvister i slutna sammanträdesrum med arbetsgivarna. Den socialdemokratiska regeringen pressades att genomföra en rad fackföreningsvänliga lagar, där de viktigaste var Lag om anställningsskydd och en ny arbetsmiljölag. Djupet av den fackliga radikaleringen framgick tydligast när LO-kongressen 1976 ställde sig bakom förslaget till löntagarfonder, ett förslag som syftade till att ägandet i alla större företag skulle föras över till de fackliga organisationerna.

Men strejkens samhälleliga konsekvenser blev betydligt större än så. Den radikala tidsandan fördjupades och bars inte längre bara upp av unga Vietnamaktivister. 1970 fick den nya kvinnorörelsen sitt genombrott genom Grupp 8. I miljörörelsen samlades aktivister av alla åldrar och samhällsgrupper. Och viktigast av allt var att arbetarklassen, socialdemokratins traditionella medlemsbas, var pådrivande.

Den första hälften av 1970-talet är antagligen den mest omfattande period av samhällsreformer som Sverige genomgått.

Betydande sociala reformer genomfördes på kort tid. Många av dem var centrala för arbetar-

klassen och bidrog till att kraftigt minska samhällsklyftorna: 40 timmars arbetsvecka, sänkt pensionsålder från 67 till 65, ytterligare en semestervecka, sjuklönereform, sjukrona vid läkarbesök, reformerad arbetsskadeförsäkring, dagisutbyggnad, föräldraförsäkring och väsentligt höjda bostadsbidrag för att nämna några.

Betydelsen av de signaler som sändes från Malmfälten för denna utveckling kan knappast överskattas.

Offensiv

Gruvstrejken: 57 dagar som förändrade Sverige

Jonas Brännberg & Lars Bjersing

Offensiv 18/12 2019

Ett av de strejkmöten som drog långt många fler än vad facktopparna hade trott. Strejken startade en våg av militant arbetarkamp i hela landet som vann flera viktiga segrar.

I år är det 50 år sedan starten på den stora gruvstrejken i Malmfälten. Gruvstrejken skakade om och förändrade Sverige. Minnet av strejken jagar fortfarande makteliten. ”1969 blev gruvstrejken på LKAB startskottet för en ny tid av stridsåtgärder och på 1970-talet gick facken på offensiven”, skriver Svenskt Näringsliv i sin historik om arbetsrätten och hoppas förgäves på att landet inte är på väg till en ny tid av stridsåtgärder.

Med anledning av att strejken fyller 50 år i december återpublicerar Offensiv en artikel som först publicerades i december 2009 samt en ny intervju med Aini Torneus som jobbade i LKAB:s matservering när strejken bröt ut.

År 1968 och 1969 hade skrämt Europas makthavare. Strejker och generalstrejker skakade land efter land. Nu hade det kommit till Sverige. Och det var det statliga LKAB:s arrogans och maktspråk som hade tvingat ut 5 000 gruvarbetare i en så kallad vild strejk, den största arbetskonflikten sedan metallstrejken 1945. Strejkens motto, ”Vi är ej maskiner”, gav

resonans i hela Arbetarsverige och sympatin blev enorm.

Strejken blev snabbt ett ställningskrig, där Gruvindustriarbetareförbundet och LO-ledningen gjorde allt för att visa att vilda strejker inte lönar sig. Men även om fackbyråkraterna till slut genom sin förhållnings- och splittringstaktik lyckades få arbetarna tillbaka till jobbet utan större utfästelser var snöbollen redan i rullning. Gruvstrejken 1969-70 följdes av en våg av arbetarkamp över hela Sverige, där den allt mer konservativa fackbyråkratin utmanades och där arbetarklassen stärkte sin position i samhället.

Orsakerna till att strejken bröt ut var många, men det var ett nytt ackordssystem i Leveäniemigruvan i Svappavaara som blev droppen som fick bägaren att rinna över. Efter sex månader långa förhandlingar, där LKAB hade sänkt(!) sitt lönebud, slöts en lokal ackordsuppgörelse den 12 november. Det var när arbetarna i början av december på sin novemberlön fick reda på resultatet av ackordsuppgörelsen som allting brast. Arbetarna hade fått betydligt mindre av ackordsuppgörelsen.

Sedan tidigare hade arbetarna i Svappavaara sämst betalt av alla tre gruvorter, trots att gruvan var LKAB:s produktivaste. När arbetarna i Leveäniemigruvan satte sig i protest följde snart hela Kiruna och Malmberget efter. Där hade lönerna sänkts med mellan en och två kronor per timme när ackorden räknades om med hjälp av en så kallad ”omräkningsfaktor”.

I själva verket var den senaste löneförhandlingen bara toppen av ett isberg. Sedan flera år tillbaka hade gruvarbetarnas löner halkat efter och antalet anställda vid LKAB minskat, samtidigt som produktionen hade fördubblats och vinsterna ökat. År 1969 var vinsten 400 miljoner kronor, 40 procent av omsättningen!

Allt fler ackord räknades om efter det nya systemet UMS, Universal Maintenance Standards (”Standardtider för underhållsarbete”). Alla arbetsuppgifter tidsstuderades, till exempel: gå 7 till 14 meter – 3,6 sekunder, använda hammare 1 till 5 slag – 3,5 sekunder. Sedan sattes ackorden med tidsstudierna som grund. Det var i verkstäderna ovan jord som UMS först infördes, och det var också i truckverkstaden i Svappavaara som strejken startade.

”Enligt UMS har man beräknat att vi bara får 16 sekunder på oss att ta på säkerhetsskydd och linor och sånt där. 16 sekunder är vad man har alltså, sedan är det förlorad lön. När de till och med har börjat sätta pris på ens liv, då börjar det lukta ruttet” (LKAB-arbetare i boken *Strejken*, Thunberg).

Arbetarna kallade UMS för ”Ultra Modernt Slaveri”, men fackledningen försvarade systemet. ”Vi har träffat ett nytt avtal om UMS, som har blivit mottaget mycket positivt av medlemmar som arbetar med UMS” (avd 12:s ombudsman Rehnqvist i norsk radio, *Pappren på bordet I – strejkkommitténs vitbok*).

Faktum var att sedan LKAB förstatligades 1957 hade villkoren för arbetarna inte blivit bättre – tvärtom. Omplaceringar var vanliga och användes som ett medel för att hota och bestraffa arbetare. I Sara Lidmans berömda bok *Gruva* (som kom ut före strejken) ges exempel på två arbetare, som efter att ha druckit en kopp kaffe i tjänstemännens matsal medan de väntade på besiktningsmannen för att diskutera en teknisk fråga drabbades av LKAB:s bestraffningsmetoder. Den ena, som hade jobbat 19 år i företaget, fick avsked medan den andre, med 32 år i företaget, varnades och omplacerades med betydligt lägre lön.

Bakom LKAB:s bestraffningar låg de ”31 teserna” som importerats från en amerikansk ”relationsforskare”, George Kenning. LKAB hade redan förberett för en hårdare styrning uppifrån genom ökade löneskillnader mellan arbetare och deras chefer. Teserna satte det hela svart på vitt:

Tes 9: En anställd har aldrig mer än en chef (det vill säga du kan inte klaga hos någon annan om du blir illa behandlad av din chef).

Tes 11: En chef måste intaga förarplatsen, utöva sina befogenheter, tillämpa fast ledarskap

och ha kontroll över sina anställda.

Tes 13: Varje förändring i en anställds arbetsuppgifter och placering i organisationen måste accepteras såsom vidtagen i företagets intresse (det vill säga förbjudet att ifrågasätta).

Tes 15: Effektivt ledarskap är att leda genom styrning, inte genom exempel.

Tes 16: Skicklighet som fackman innebär i och för sig inte skicklighet i ledarskap – en chef kan i princip leda vilken verksamhet som helst.

Tes 17: En chef måste visa fullständig lojalitet mot överordnad.

Tes 18: En chef identifierar sig med och understödjer alla beslut i företaget.

Tes 20: En chef måste vara beredd att byta ståndpunkt för att stödja högre chef (inte byta ståndpunkt för att den kan vara fel).

Tes 21: Att utföra arbetsuppgifterna med villighet är en merit.

Tes 27: Den enskildes värde för företaget bestäms i hans bidrag till hela organisationens framgång.

Tes 29: En chef skall utöva sitt ledarskap så att icke-chef endast behöver följa givna order.

”De kenningska tesernas värld är märklig. Där finns inga människor, bara chefer och icke-chefer. Där finns bara order neråt och lojalitet uppåt. Relationerna är benhårt fastlagda som i ett feodalt samhälle” (*Pappren på bordet I – strejkkommitténs vitbok*).

Teserna var aldrig tänkta att nå offentlighetens ljus, men någon som uppenbarligen inte gillade dem läckte teserna till bibliotekarien i Malmberget som förstörde upp dem och hängde upp dem på väggen bredvid Sara Lidmans och Odd Uhrboms utställning *Gruva*. Till saken hör att Gruvförbundets ordförande Bernt Nilsson satt i LKAB:s styrelse och kände till teserna, men hade hållit tyst om det.

Tankarna bakom teserna har långt ifrån försvunnit, utan har snarare allt mer kommit tillbaka i företag och marknadsstyrd offentlig verksamhet. Det kanske värsta med LKAB:s chefsvälde och extremt hierarkiska ledningsmodell var att den lade en död hand över alla arbetsmiljöproblem som fanns och som till och med förvärrades: det handlade om farliga dieselavgaser, olycksrisken, buller och overtidsarbete.

Orsakerna till strejken var alltså många och den kom inte som en blixst ifrån klar himmel. Under hela 1968 hade fackets medlemsmöten kokat av ilska och krav på strejk hade rests, även när representanter för LKAB hade deltagit. Den 1 december sittstrejkade truckverkstaden i Kiruna i två dagar och den 4 december var det sittstrejk i rörverkstaden i Malmberget. Ändå hävdade LKAB:s disponent Torsten Göransson när strejken bröt ut den 9 december att det måste röra sig om ett missförstånd!

Strejken startade i Svappavaara, men redan den 11 december 1969 var sittstrejken total även i Kiruna och Malmberget. Den 62-åriga förrådsarbetaren Harry Holmlund (sedan ordförande för Kirunas strejkkommitté) hyrde då på eget initiativ Kirunas sporthall för ett stormöte på kvällen där 2 000 arbetare slöt upp.

”[Strejken beror på att] en högfärdig driftsledning, arbetsledning, inte kan tänka sig att komma arbetarna till mötes och säga: vad är era största problem, vad är det främst ni vill ha löst? Nej då, man måste vara som en kille i mustasch och pannlugg som härjade från 1930 till dess han slocknade 1945” (Harry Holmlund på stormötet).

Mötet valde en strejkkommitté på nio personer. Liknande stormöten valde strejkkommittéer i Svappavaara (tre personer) och Malmberget (nio personer). Tillsammans bildade de ”Centrala strejkkommittén” på 21 personer. Mötet beslutade också att arbetarna istället för att sittstrejka skulle stanna hemma.

På de första stormötena antogs några viktiga krav som hade diskuterats bland arbetarna under strejkens första dagar:

- Lönefrågan ska upptas innan arbetet återupptas.
- Månadslön ska införas med motsvarande minst 15 kronor i timmen under jord och 13:50

kronor i timmen ovan jord.

- Omräkningsfaktorn ska bort.
- UMS ska bort.
- LKAB ska lämna SAF (Svenska Arbetsgivareföreningen, som år 2001 kom att bli Svenskt Näringsliv).
- Förhandlingarna ska vara öppna (det vill säga hela strejkkommittén ska delta i förhandlingarna).
- Ålderstillägg.
- Rekreationsbidrag i nivå med tjänstemännens.
- Reducerad övertid.
- Busstransporter måste förbättras.
- Undersöka riskerna med diesellavgaser.

Dessa krav förfinades, förtydligades och utökades sedan av Centrala strejkkommittén.

Redan på det första stormötet satte gruvarbetarna många av fackbyråkraternas metoder för att kontrollera arbetarna ur spel. De krävde att gruvarbetarna skulle godkänna avtalet, inte LO eller förbundsstyrelsen. Och de skulle godkänna uppgörelsen INNAN man gick tillbaka till arbetet. Detta med vetskapen om att det är oerhört svårt att återuppta en strejk när den väl har avslutats, även om man skulle vara missnöjd med uppgörelsen. De krävde öppna, lokala och samordnade förhandlingar.

Alla orters strejkkommittéer skulle förhandla tillsammans utan någon elit som enskilt förde samtalen med arbetsgivaren och därmed kunde styra resultatet (Ture Rantatalo från strejkkommittén berättade senare att han som förhandlingsledare tidigare hade hört LKAB säga till fackombudsmannen "Nu gäller det bara att lägga ut lite dimridåer så att arbetarna köper det här").

De krävde också lokala förhandlingar eftersom de inte hade något förtroende för förbundet, som skulle ta över om det blev centrala förhandlingar.

Vid det första stormötet startade insamlingen till strejkkassan. Under strejken samlades totalt hela 5,2 miljoner kronor (i dagens penningvärde över 44 miljoner kronor) in, varav 3,8 miljoner kronor betalades ut som strejkunderstöd.

Stöduttalanden spelade redan från första dagen en viktig roll i att ingjuta mod i de strejkande. Under kampens gång satte strejkkommittén upp tusentals stöduttalanden i entrén till Folkets hus i Kiruna. Många var från fackföreningar och politiska organisationer, men även från enskilda. Från strejkkommitténs protokoll kan man läsa om hur enskilda blev "faddrar" åt gruvarbetarfamiljer genom att försörja dem under strejken.

Redan samma kväll som det första stormötet ägde rum träffades Gruvförbundet avdelning 12:s styrelse och förbundsombudsmannen. De beslutade att de aldrig skulle acceptera en uppgörelse mellan Centrala strejkkommittén och LKAB. Detta omformulerades sedan till att heta att "LKAB kommer aldrig att godkänna en uppgörelse med strejkkommittén" och att "LKAB kommer aldrig att förhandla under pågående strejk".

Under strejkens gång blev det mer och mer tydligt att detta framför allt inte var ett krav från LKAB, utan från förbundet och LO. De ville kväsa den arbetardemokrati som växte fram underifrån och visa att vilda strejker inte lönar sig.

I riksmidia som *Dagens Nyheter* och *Svenska Dagbladet* försökte man från första början stämpla strejken som "politiskt styrd". Det backades även upp i media av Gruvförbundets ordförande Bernt Nilsson: "Den här strejken är inte spontan, den är i detalj planerad. Men vilka krafter som har lagt upp planeringen är svårt att säga. Det går inte att peka åt bara ett håll, åtminstone vill inte jag göra det..." (*Dagens Nyheter* den 13 december 1969).

Försöken att framställa strejken som kommuniststyrd misslyckades dock, dels på grund av de

massiva stormötena som var öppna för allmänheten och visade på strejkkommitténs stöd underifrån, men också därför att de journalister som bevakade strejken entusiasmerades av den och inte kunde undvika att rapportera sympatiskt om den situation gruvarbetarna befann sig i.

Den 13 december träffade Gruvförbundets ordförande Bernt Nilsson Kirunas strejkkommitté. Han återupprepade att LKAB aldrig kommer att förhandla med strejkkommittén under strejken, men sa samtidigt att LKAB är beredda att ”samtala” med strejkkommittén om det sker i avdelningens namn och tillsammans med fackets representanter.

För att få med strejkkommittén accepterade han också att de väljer förhandlingsledare. Samma dag träffade man LKAB för att diskutera procedurfrågor tillsammans med företrädare för avdelningen samt två observatörer från Malmbergets strejkkommitté.

Två dagar senare, den 15 december, tar strejken en ny vändning. Hela Gruvförbundets förbundsstyrelse kallades till LO:s måndagsmöte i Stockholm, där de tvingades att riva upp uppgörelsen med strejkkommittén. Som vanligt använde de paragrafer och lade skulden på arbetarna: de två observatörerna från Malmberget var inte stadgeenligt inbjudna till förhandlingen med LKAB.

Vad det egentligen handlade om var att försöket att slå in en kil mellan Kirunas och Malmbergets strejkkommitté hade misslyckats (Malmbergets strejkkommitté ansågs vara mer kommuniststyrd än Kirunas). Kirunas strejkkommitté var helt inne på samordnade förhandlingar för alla tre orter.

Istället beslutade förbundet att försöka splittra strejken genom en förhandling i Stockholm om ”primärkonflikten i Svappavaara”. Till den förhandlingen inbjöds den av medlemmarna underkända avdelningsstyrelsen för avd 135 och några slumpvis utvalda arbetare (de flesta tackade nej).

Själv bröt nu förbundet mot en rad paragrafer, till exempel hade inget avdelningsmöte tillsatt förhandlingsdelegationen.

Dessutom visade Gruvförbundet att de ljög: LKAB förhandlade visst under pågående strejk, bara LO och förbundet godkände det. Men försöket att splittra misslyckades återigen. När uppgörelsen presenterades för arbetarna i Svappavaara sa de blankt nej eftersom de inte accepterade någon samlösning utan Kiruna och Malmberget.

Under tiden hade pengarna börjat rulla in till strejkkassan. I en opinionsundersökning den 6 januari stödde 64 procent av de tillfrågade strejken – 80 procent ansåg att gruvarbetarnas krav var berättigade.

När försöken att splittra de strejkande mellan olika orter misslyckades ändrade fackbyråkraterna taktik och försökte istället splittra den centrala strejkkommittén inifrån. Det började med att LO-ordförande Arne Geijer ringde upp Hilding Lindström från strejkkommittén för att fråga om LO:s andre ordförande Kurt Nordgren kunde komma upp för ett samtal. Strejkkommittén accepterade och nu föreslog Nordgren att han kunde delta i förhandlingar som observatör. Även om svaret blev ett klart nej visade sig för första gången en spricka i strejkkommittén, när ordföranden Harry Holmlund och Hilding Lindström välkomnade LO:s ingripande.

Även om strejkkommittén fortfarande var relativt intakt hade förbundet och LO:s agerande tagit fokus ifrån viktiga händelser. Redan den 14 december hade arbetarna vid LKAB:s enda vinteröppna hamn i norska Narvik erbjudit sig att sympatiststrejka. Frågan diskuterades i strejkkommittén som beslutade att inte ta ställning, utan ansåg att det var upp till arbetarna i Narvik att bestämma, som därmed fortsatte att jobba.

Med facit i hand kan man nog säga att det var ett misstag. LKAB hade stora malmlager i

Narvik, vilket gjorde att malmexporten kunde fortsätta som vanligt ända fram till den 20 januari 1970. En hamnstrejk skulle omedelbart ha stoppat exporten och satt en enorm press på LKAB att komma fram till en lösning, oavsett vad LO och Gruvförbundet ville. Så länge utskräppningen i Narvik fortsatte som planerat kunde LKAB avvakta utnötningstaktiken som användes emot de strejkande.

I början av januari 1970 föreslog förbundet en ny förhandlingsdelegation bestående av 27 man, de 21 i strejkkommittéerna och 6 man från avd 4 och 12. Efter att Centrala strejkkommittén fick bekräftat att de fick utse Ture Rantatalo från strejkkommittén till förhandlingsledare godkände de ”27-mannadelegationen”. Men delegationen sprack återigen när ombudsman Rehnqvist uteslöts efter att ha ljugit och ersattes av Anders Stendalen från förbundet. Stendalen hävdade nu med stöd från förbundsstyrelsen att han skulle vara förhandlingsledare.

Vad var orsaken bakom de ständiga turerna från förbundet och LO som gjorde att samtalen med LKAB hela tiden sköts upp? Förhoppningen var att genom att fördröja allting demoralisera arbetarna, minska förtroendet för strejkledningen och öka splittringen inom densamma. På grund av att hamnen i Narvik stod öppen fanns det ännu tid innan LKAB skulle bli desperata i fråga om att få igång produktionen.

Under januari 1970 blev de två linjerna inom Centrala strejkkommittén allt tydligare. En grupp litade inte på arbetarnas styrka och stödet ute i landet och satte sitt hopp till LO, förbundet och kompromisser. En annan grupp ansåg att man skulle stå fast vid det som stormötena beslutade om och såg en chans till verklig förändring. Att skiljelinjen skulle gå mellan ”kommunister med en egen agenda” och andra är långt ifrån sanningen.

På slutet var det de oorganiserade arbetarna i strejkkommittén som mest stod emot trycket från etablissemangen medan VPK:are (idag Vänsterpartiet) som Ture Rantatalo och Ivar Hermansson vacklade fram och tillbaka, där Hermansson enligt strejkprotokollet hade ”hoppats på regeringen”.

Strejken drog ut på tiden och det kändes förstås för arbetarna, även om strejkkunderstöd betalades ut. Risken för utmattning och strejkrötthet blev allt större. Detta utnyttjades av de inom strejkkommittén som nu alltmer, nästan till vilket pris som helst, ville återgå. Trots allt tal om att stödet bland de strejkande för strejken sviktade visade stormötena något annat.

Den 17 januari ordnades det stormöten där ett kompromissförslag, det ”Dahlströmska” (Stendalen från Gruvförbundet och Nordgren från LO var i förhandlingsledningen tillsammans med strejkkommittéernas ordförande) ställdes emot ett förslag om att Centrala strejkkommittén skulle bjuda in LKAB:s vd Arne S Lundberg till samtal om dessa frågor. En stor majoritet (1 530-939) beslutade för det senare förslaget, men Lundberg avvisade inbjudan.

Enligt protokollen fördes det väldigt lite diskussioner inom strejkkommittén om hur trycket på LKAB och regeringen skulle kunna ökas ytterligare, till exempel genom en sympatistrejk i Narvik eller en uppmaning till landsomfattande protestaktioner mot den socialdemokratiska regeringens stöd till ett statligt företags auktoritära styre.

Statsminister Olof Palme hade fått ett telegram, men sa ingenting. Finansminister Gunnar Sträng och industriminister Krister Wickman hade däremot träffat både LKAB:s vd och Gruvförbundets ledning den 15 december när förbundet bröt samarbetet med strejkkommittén.

De som inte ville kompromissa hade enligt protokollen svårt att ge konkreta förslag på hur dödläget skulle brytas.

När 27-mannadelegationen återuppstod i slutet av januari efter ett kompromissförslag om förhandlingsdelegationsledare var återigen Kurt Nordgren med som ”observatör”. Han agerade dock stenhårt för en återgång, trots att de första ”samtalen” med LKAB, som egentligen var regelrätta förhandlingar, hade gett ytterst vaga löften (i princip bara att UMS

och omräkningsfaktorerna kunde tas bort). ”Samtalen” fördes öppet, det vill säga inför hela 27-mannadelegationen.

27-mannadelegationen beslutade att Gruvförbundets medlemmar på avdelningsmöten skulle få rösta om ”löftena” från LKAB var tillräckliga för att avbryta strejken. Nu hade fler börjat ifrågasätta arbetarnas möjlighet att vinna, däribland 27-mannadelegationens ordförande Ture Rantatalo. Omröstningen genomfördes slutet på alla tre orter och kommittén beslutade att rösterna skulle räknas gemensamt (även om ombudsman Bruna Poromaa försökte få igenom separat röstning för att kunna splittra). Röstsiffrorna blev 1 620-1 552; 68 rösters övervikt för fortsatt strejk.

Efter mötet kallade Ivar Hermansson, ordförande för avd 4 i Malmberget, ihop 27-mannadelegationen, förutom två personer som hade hunnit åka. Han ville att delegationen skulle ge en rekommendation om återgång eller inte. Efter en het debatt slutade omröstningen med röstsiffrorna 12-12. Ordförande Rantatalo fällde avgörandet genom att rösta för återgång, till ombudsmännens jubel.

Men efterföljande måndag, den 2 februari, var det få arbetare som gick till jobbet och viss förvirring rådde. På ett nytt stormöte på kvällen höll Rantatalo ett känslofyllt tal för återgång till arbetet.

Det var dock först när Centrala strejkkommittén sammanträdde och enigt beslutade om en enig återgång som situationen klarnade. På ett stormöte samma kväll i Malmberget godkändes beslutet återigen enhälligt och strejkkommittén ingjöt nytt mod i mötesdeltagarna och lovade fortsatt strid i förhandlingarna med företaget.

”Vi tar ett steg tillbaka – majoriteten av de röstande i helgen – vi tar ett steg tillbaka. Bara därför att vi inte vill att fackföreningarna ska ta över och förhandla över våra huvuden och det kommer de att göra om det hade fortsatt att vi står i två läger” (Johnny Nilsson, ordförande i Malmbergets strejkkommitté). Den 4 februari var återgången i princip total. Redan den första arbetsdagen bröt dock en ny strejk ut när arbetare i Malmberget vägrade stämpla sina UMS-kort. LKAB tvingades att backa direkt. Även senare, när LKAB hotade med att bryta förhandlingarna med 27-mannadelegationen, utbröt det nya sittstrejker som tvingade tillbaka LKAB till förhandlingsbordet.

Det var historiskt att arbetarna vann frågan om förhandlingarna – som blev öppna, samordnade och lokala med strejkkommittén som förhandlare.

Resultatet av förhandlingarna var blandat; viktiga krav vad gäller månadslön och gruvpensioner vanns och lönerna höjdes med 14 procent, medan andra krav ignorerades helt. När förhandlingsresultatet presenterades för arbetarna röstade en stor majoritet för.

Redan under den 57 dagar långa gruvstrejken spred sig kampviljan till andra delar av Sverige och ett antal vilda strejker bröt ut. Gruvstrejken blev en tändande gnista som gjorde att misshandlet exploderade i en våg av ”vilda” strejker. Mellan den 9 december 1969 och den 9 februari 1970 genomfördes minst 55 strejker i Sverige.

Gruvstrejken ändrade stämningarna i LKAB:s gruvor för alltid, men också på många andra arbetsplatser runt om i Sverige. Arbetarklassen hade vunnit ett nytt självförtroende som återspeglades i en ökad arbetarkamp under hela 1970-talet samt nya arbetsrättsliga lagar som Medbestämmandelagen (MBL), Förtroendemannalagen, Arbetsmiljölagen och Lagen om anställningsskydd (LAS).

Gruvstrejken hade också en radikaliserande effekt på medvetenheten, bland gruvarbetare och i hela landet.

Kampen gjorde klassmotsättningarna tydliga och visade vem som var ens vän respektive fiende i kampen. Under 1970-talet stärktes socialistiska idéer i hela samhället. ”Den stora

massan som hade blivit politiskt medveten [av strejken], den har faktiskt ingenstans att vända sig i dagens Sverige”, sa Harry Isaksson från strejkkommittén efter strejken (*LKAB-strejken*, Zenit 1970). Om det var sant 1970 är det väl ett orubbligt faktum idag, efter att Socialdemokraterna blivit borgerliga och Vänsterpartiet mest siktar mot ministerposter.

Därför är tiden mer än mogen för alla radikala aktivister, arbetare och fackföreningar att börja diskutera vilka initiativ man kan ta gemensamt för att bygga upp ett nytt arbetarparti, fritt från pampar och privilegier, och med kamp och socialism på dagordningen.

Källor:

Pappren på bordet I och II, Strejkkommitténs vitbok.

Strejken, Anders Thunberg.

LKAB-strejken, Tidskriften Zenit, 1970.

Gruva, Sara Lidman och Odd Uhrbom.

”Strejken gav upprättelse”

Aini Torneus jobbade vid matserveringen när strejken bröt ut (Foto: Jonas Brännberg).

I början av december var det 50 år sedan den vilda gruvstrejken som skakade Sverige och banade väg för ökad medvetenhet bland arbetarna. Offensiv har träffat Aini Torneus som jobbade vid matserveringen på LKAB i Kiruna då strejken bröt ut.

Ainis far hade i många år arbetat i gruvan. Hans jobb 1969 var att jobba vid banden som transporterade malmbitar. Samma år som strejken bröt ut var hennes far med om en arbetsplatsolycka som tog av honom många av hans fingrar och förstörde hans chanser att

jobba igen.

Aini började själv i de senare tonåren att jobba vid kostförsörjningen i gruvan 1969. Det företaget jobbade med att under och ovan jord sälja mat till de arbetande. Aini upplevde mycket stora skillnader i hur olika typer av anställda behandlades. Till gruvan kom färdiglagade vakuumpförpackade matvaror som Aini och hennes kollegor skulle värma och servera.

Precis som gruvarbetarna var förväntade att utföra sina uppgifter maskinellt och uppfylla de sekundplanerade arbetsuppgifterna förväntades Aini att servera exakta mängder mat i varje portion. Det skulle vara ett exakt antal köttbullar och ett exakt antal potatisar eller fiskbitar, allt skulle skrivas upp noggrant för att se till att ingenting hade försvunnit.

Då Aini såg hur små portionerna var bestämde hon sig för att göra något. De förpackningar som råkade punkteras längs vägen skulle skrivas av och dokumenteras innan de slängdes. Då det var fisk var portionerna extra små och de dagarna skrev Aini av flera obrutna förpackningar för att kunna ge större portioner till arbetarna så att de kunde äta sig mätta.

Detta var en rent instinktiv handling och inget förplanerat. Även om hennes kollegor nog förstod vad som hände var det ingen som skvallrade eller ifrågasatte.

Ovan jord fortsatte särbehandlingen av arbetare av olika slag. Vid 10-rasten var det kroppsarbetare som åt lunch och vid 12-rasten kontorsarbetare. Det gjordes stor skillnad i vad som serverades och hur den maten tillreddes. 10-rasten fick uppvärmda färdiglagade pannkakor, medan 12-rasten fick nygräddade färska plättar. Om det bjöds på tillbehör som dressing eller liknande var det bara vid 12-rasten.

Lönerna för serveringspersonalen var låga och de jobbade delade turer. Ofta jobbade man morgonskiftet fram tills tolv, hem en kort sväng för att återvända och jobba kvällsskiftet. Eftersom lönen var låg var det konkurrens om helgpassen då lönen var bättre. De passen var reserverade för ensamstående mödrar.

En dag när Aini kom till jobbet fick hon som vanligt transport ner i gruvan. Arbetspasset började dock inte som vanligt. Den långa kön av hungriga arbetare hade inte dykt upp denna morgon. De ringde ovan jord för att höra vad som pågick. De fick höra att de inte skulle bli något jobb för dem idag och att de själva fick ta sig upp till marknivå. Det var mörkt i gruvan och i de vindlande gångarna var det lätt att gå vilse. De ringde igen och fick denna gången löst transport upp. Väl på marknivå fick de reda på att strejken hade brutit ut. Vilken grej! Aini tog sig till lasarettet där hennes far fortfarande vårdades efter sin olycka vid bandet. ”Varför är du inte på jobbet?”, frågade hennes far när hon dök upp oväntat i hans sjukhusrum. ”Strejken har brutit ut”, svarade hon. Det verkade inte som att hennes far registrerade vad hon hade sagt. Hon försökte igen. Först på tredje försöket såg hon att det hade gått in; att det hon sa hade landat.

”Äntligen”, svarade hennes far. Han böjde huvudet och tårarna började rulla. Det var den enda gången i sitt liv som Aini såg sin far gråta. Äntligen upprättelse för all förnedring, upprättelse för de som behandlats så illa i gruvan. Det var inte bara han som fick den känslan av strejken.

Det går att dra många lärdomar ifrån en situation som strejken i Kiruna och arbetssituation som där fanns. Att demokratiskt organisera sig både emot ett företag som inte bryr sig och ett fack som inte tog tillvara sina medlemmars intressen är stort. Det mod som arbetare där visade upp kan inte nog understrykas; det var en strid utkämpad av de som inte längre kunde fortsätta som tidigare.

Strejken ledde till en gnista för Sveriges och omvärldens arbetare att se sin styrka och kämpa för sina rättigheter. Nästa sådan strejk måste vi jobba för att ta tillvara på och ge ett liknande resultat!

Proletären

Strejken gav oss människovärdet tillbaka”

Marcus Jönsson

Proletären 9/12 2019

Vintern 1969-70 stod 5.000 gruvarbetare enade mot lönesänkningar och livsfarlig arbetsmiljö. Mot sig fick de inte bara LKAB och SAF, utan också LO och den socialdemokratiska regeringen. Bror Wennström och Ove Haarala minns strejken och sammanhållningen i gruvan.

Bror Wennström (t.v) och Ove Haarala har många minnen från strejken. ”Det finaste uppdrag jag fått i mitt liv”, säger Ove Haarala om att bli vald till Malmbergets strejkkommitté.

För 50 år sedan, på tisdagsmorgonen den 9 december 1969, gick startskottet. Då satte sig 35 man i truckverkstaden vid Leveäniemigruvan i Svappavaara istället för att gå ut när skiftet skulle börja klockan sex.

Det var år av uppdämt missnöje som bubblade upp till ytan i en spontan gemensam aktion. Dagen innan hade de fått lönebeskedet och sett vad siffrorna i det nya avtalet innebar i verkligheten.

Strejken spred sig snabbt till Kiruna och Malmberget. På torsdagen satt 4.800 gruvarbetare.

Det blev starten på en två månader lång strid vars betydelse för det följande decenniets våg av uppflammande klasskamp och vilda strejker knappast kan överskattas. De 57 dagarna som produktionen låg nere i LKAB:s gruvor skakade det socialdemokratiska samförståndets Sverige.

Ove Haarala är idag en pigg 80-åring. Vintern 1969 hade han jobbat tolv år under jord efter att ha börjat som springschas på LKAB som 14-åring. När strejken proklamerades i sporthallen i Malmberget den 12 december skulle nio man väljas till strejkkommittén.

– Det finaste uppdrag jag fått i mitt liv, säger Ove Haarala och tar en klunk kaffe.

Han sitter i köket hemma hos den två år äldre Bror Wennström i Gällivare. Bror Wennström, som började i gruvan 1956, var under strejken en del av det så kallade b-laget, som var kvar i Malmberget när den ordinarie strejkkommittén flyttade till Kiruna. Han minns solidariteten som strömmade till gruvarbetarna.

– Tänk om varje människa fick uppleva det vi fick uppleva då. Det mest fantastiska var när det kom ett kuvert från Peru med en dollar för att hjälpa gruvarbetarna i Malmberget.

Sammanlagt samlades mer än otroliga fem miljoner kronor in till strejkkassan. I det lilla gruvsamhället, där förhållandena i gruvan var kända för alla, kunde stödet också komma från mer oväntade håll.

– Kyrkoherden i Malmberget kom på ett strejkmöte och talade om att nästa gudstjänst går kollekten till gruvarbetarna. Och överläkaren på Gällivare lasarett skickade varje vecka 200 kronor till strejkkassan. ”Jag vet, pojkar, era bekymmer”, sa han. Tvåhundra kronor på den tiden när vi hade en timlön på tretton kronor. Överhuvudtaget, när man tänker tillbaka idag, vilken solidaritet!

Även om den utlösande faktorn till strejken var en lönefråga, kom kraven snart att utökas till arbetsförhållandena i gruvan – som läkarna i byn väl kände till följderna av. Författaren Sara Lidman hade kommit med sin intervjubok Gruva året innan, där hon följde LKAB-arbetare i deras vardag och lät dem berätta om de giftiga dieselgaserna, det uppskruvade tempot och maktlösheten de kände inför sin plats i samhället och produktionen.

En som inte ställde upp på beskrivningen av arbetet i gruvan var dåvarande finansministern.

”Jag tvekar inte att säga att Sara Lidmans Gruva är alls icke representativ för förhållandena i LKAB”, sa Gunnar Sträng en månad innan strejken bröt ut.

Men Ove Haraala och Bror Wennström kan bekräfta vittnesmålen i boken. De kan berätta om mängder av olyckor och hur de fått plocka ihop vad som var kvar av söndersprängda kamrater.

– Det dog en massa kompisar, säger Ove Haarala. På ett och ett halvt år förolyckades tretton personer i kläm- och sprängolyckor.

– I den förbannade stressen, fyller Bror Wennström i. Det var ingen utbildning, du skulle bara sätta igång och jobba direkt. Många som inte dog blev lemlästade och invalidiserade. Allt detta skapade en stor otrygghet och man såg LKAB som den värsta fiende som fanns. Men den största boven i dramat var den socialdemokratiska politiken.

De strejkande gruvarbetarna kom att få inte bara företaget och SAF (nuvarande Svenskt Näringsliv), utan också LO till motståndare. Och att arbetarna på statliga LKAB gick ut i strejk, utan fackföreningens välsignelse, var naturligtvis extra känsligt för den socialdemokratiska regeringen. En månad före strejken hade finansministern också uttryckt sin syn på den på ytan så fredliga svenska arbetsmarknaden:

”Någon direkt intressekonflikt föreligger inte mellan samhälle och företag, men en saklig bedömare måste hävda att de mesta av de så kallade konflikterna är konstruerade. Den goda atmosfär som råder mellan parterna på arbetsmarknaden tyder på att allt inte är så illa ställt som vissa vill framställa det.”

Visst rädde det, sedan Saltsjöbadsavtalets undertecknande 1938, en god atmosfär mellan LO-ledningen och SAF, men i gruvgångarna på ett av Sveriges viktigaste exportföretag grodde missnöjet, både med den ökande utsugningen och toppstyrningen inom LO och Gruvindustriarbetareförbundet.

I förbundet fanns en lång historia av strider mellan socialdemokrater och kommunister. När strejken bröt ut försökte också både företags- och fackledningen skylla den på en liten grupp bråkiga kommunister.

– Varför strejkade sossarna i mitt lastarlag då? säger Ove Haarala. Första dagen, när jag undrade var maskinen var, kom svaret att de hade satt sig däruppe. Det var ju både sossar och kommunister och sådana som inte var organiserade. Vad fan satte de sig för i så fall?

Tvärtemot konspirationsteorierna lyfter Bror Wennström fram sammanhållningen i gruvan.

– Vi jobbade ihop, kommunister och socialdemokrater, i samma ortsgavel. Visst kunde vi

klösa ögonen ur varandra på fackmötena, men sedan gick vi ut på våra arbetsplatser tillsammans och tog hand om varandra.

– Hur många socialdemokraters liv har inte vi kommunister räddat i gruvan, liksom hur många socialdemokrater har inte räddat livet på kommunister? Det var en fantastisk sammanhållning, ett fantastiskt kollektiv. Det var total enighet i att gå ut i strejk.

Ove Haarala ser samtidigt hur den socialdemokratiska fackledningens manövrar bidrog till irritationen hos arbetarna.

– Upprinnelsen till strejken startade egentligen 1964 i Svappavaara, säger han och syftar på hur Gruvs ledning såg till att bilda en ny avdelning i den då nyöppnade gruvan i Svappavaara, när arbetarna ville strejka för högre lön och mindre övertid.

– Då fick de inte längre vara en del av den ”kommunistledda” avdelning 12 i Kiruna. Istället bildade Gruv en lokal socialdemokratisk avdelning, som inte alls hade folkets stöd. Där startade ett befogat missnöje, de ville ju tillhöra tolv.

När det väl blev strejk var Ove Haarala fortfarande inte partipolitiskt organiserad, sedan gick han med i dåvarande VPK och är fortfarande medlem i Vänsterpartiet. Bror Wennström hade några år tidigare lämnat Socialdemokratiska Arbetarepartiet för det gamla kommunistpartiet SKP (som blev till VPK 1967).

Han har idag gått vidare till Kommunistiska Partiet och sitter fortfarande i kommunfullmäktige för det tvärpolitiska lokalpartiet Malmfältens väl. Ove Haarala satt i fullmäktige för V fram till 2017. Båda är veteraner inom kommunpolitiken i Gällivare.

LKAB förstatligades 1957. Med staten som ägare genomfördes under 60-talet omfattande rationaliseringar, samtidigt som hierarkierna i arbetsledningen skärptes. Tidsstudiesystemet UMS var ett hatobjekt, de ökända 31 teserna ett annat. Teserna var LKAB:s ledarskapsmodell, importerad från USA.

– Det var säkert inte så roligt att vara arbetsledare i LKAB alla gånger, säger Ove Haarala. Du skulle alltid lyssna på din högre chef och följa vad han sa, oavsett om han kunde jobbet eller inte. Och vi skulle stå med mössan i hand och hälsa fint på chefen.

Ove Haarala minns hur Harry Isaksson, som också satt i Malmbergets strejkkommitté, på ett stormöte påminde LKAB:s ordförande Arne Lundberg om tes nummer 23, som säger att ineffektiv personal beror på en ineffektiv chef.

– ”När du nu har 5.000 gruvarbetare på arslet här, hur jävla inkompetent är inte du som chef då?”, minns Ove Haarala och skrattar.

Han kallar strejken för världens bästa fackliga skola, även om det var tröttande när det pågick.

– Ibland var man halvt medvetslös, vi hann aldrig sova mellan varven. Men jag lärde mig en sak, som vi egentligen borde tänkt mera på redan då: När motparten vet att du har gubbarna bakom dig, då behöver du inte längre argumentera.

Ove Haarala berättar om när han satt i samtal med Arne Lundberg på andra sidan bordet och LO:s andre ordförande Kurt Nordgren, som var observatör i 27-mannadelegationen (de tre strejkkommittéerna i Kiruna, Malmberget och Svappavaara plus sex fackrepresentanter), bredvid sig.

– Det enda Kurt Nordgren sa när vi förklarat våra krav var: ”à la bonne heure” [det må vara hänt], och satt tyst i fyra timmar. Då såg man att de visste ju att vi hade fem tusen man bakom oss. Det var inte längre fråga om att argumentera för månadslön, det var bara att fixa det.

"Vi är ej maskiner". Arbetarna i Malmfälten strejkade mot svåra arbetsförhållanden på statliga LKAB. Mot sig hade de både LO och SAF.

Trots den från början orubbliga enigheten gick arbetarna efter 57 dagar tillbaka till arbetet, utan garantier att få igenom sina krav. Vid det laget var 27-mannadelegationen splittrad mellan de som ville återgå till arbetet för att påbörja förhandlingar, och de som genom fortsatt kamp ville tvinga bolaget till förhandlingsbordet innan en återgång.

Strejkkommittén i Malmberget, där Ove Haarala och Harry Isaksson ingick, stod på kamp-linjen gentemot eftergiftslinjen.

Här är inte plats att redogöra för alla splittrings- och utmattningstaktiker från LKAB, LO och hela socialdemokratin. Den som är intresserad av turerna och av att förstå händelseförloppet närmare rekommenderas att läsa vitboken Pappren på bordet, som strejkkommittén gav ut 1972, med fullständiga protokoll och dokument från strejken.

Men även om strejken kunnat lett till mycket mer i det korta loppet är Ove Haarala och Bror Wennström överens om dess betydelse i det större perspektivet.

– Vi på lastningen vann någon krona på strejken, det var inte mycket, säger Ove Haarala. Men det viktiga var att gruvstugestädaren fick upp lönen och att grabbarna som reparerade våra maskiner fick människovärdet tillbaka. Och framför allt blev det lite ordning på arbetsmiljön.

– Sedan hjälpte vi ju så många andra. Sömmerskor, skogsarbetare och städerskor som gick ut i strejk efter oss. Så strejken hade en otrolig betydelse.

Bror Wennström ser hur företagsledningen fick ändra sin attityd till arbetarna.

– Efter strejken fick vi ett helt annat bemötande när vi ställde krav. Vi minskade olycksfallen, fick nya lönesystem och rationaliseringarna genomfördes på ett helt annat sätt. Folk kunde bli förtidspensionerade eller hjälpta till andra arbeten. Den fackliga striden mellan socialdemokrater och kommunister fortsatte, men det var ett helt annat företag vi mötte efter strejken.

50 år senare. I januari 2019 demonstrerades återigen mot arbetsmiljön på LKAB.

Samtidigt ser han hur situationen idag åter påminner om hur det var när strejken bröt ut. Sedan 2006 har fem personer dött i olyckor på LAB. Senast 21-åriga elektrikern Julia Markström förra året, när golvet i gallerdurken hon arbetade i gav vika. LKAB hade länge känt till problemen med rost i det aktuella verket men det var inte åtgärdat.

– Hon trodde det var säkert att gå på golvet, och så försvinner det under henne för att underhållet är eftersatt. Men företagets vinster är heliga, de går före arbetsmiljön.

– Dagens Sverige är ett mer utstuderat klassamhälle än det någonsin har varit. Det har den borgerliga regeringen åstadkommit och nu förvaltas det av Socialdemokraterna. Se på Göran Persson, han har 640.000 som ordförande i LKAB. Nu blir han ordförande i Swedbank också och får 2,5 miljoner om året för det, säger Bror Wennström.

Gruvstrejken 1969-70 blev startskottet för en våg av vilda strejker i Sverige som överraskade makten då, för 50 år sedan. Skulle det kunna blossa upp lika oväntat idag? Ove Haarala vill inte sia om framtiden.

– Jag trodde inte att det skulle bli strejk då, och jag är dålig på att tippa. Jag säger såhär, jag hoppas att det blir en ny strejkvåg, för människovärdet håller på att gå åt helvete igen.

Revolution

Den stora gruvstrejken – 50 år senare

Anders Hjelm

Revolution 9/12 2019

För 50 år sedan gick gruvarbetarna på statliga LKAB ut i en mäktig vild strejk som skar rakt igenom propagandan om det snälla klassarbetets Sverige. De inspirerade arbetare i hela landet att ta strid för bättre arbetsvillkor, i en våg av vilda strejker som spred sig som en löpeld. Detta är historien om den stora gruvstrejken.

”Vi känner oss utestängda, avsnästa, utfrusna, tillrättavisade, kontrollerade, vägda och mätta, kort sagt vi känner det som att tiden går utan att vi får inträde i en meningsfull samvaro där arbetet skulle kunna vara den värdefullaste delen av det hela. Nu ses det som något ofrånkomligt ont. Hela tillvaron skulle kunna vara mer människovänlig”.

”Det är inte plastbåt, frysbox och barskåp som fattas mig... Det är det att jag, att vi, alla mina kompisar, varenda jobbare i hela Sverige är utestängd från samhället. Vi är ofria. Okunniga. Maktlösa”. (Röster från två arbetare i Sara Lidmans och Odd Uhrboms bok *Gruva*, utgiven 1968)

När förmiddagsskiftet, 35 man, vid Leveäniemigruvan i Svappavaara tisdagen den 9 december 1969 lade ner arbetet, inledde detta en 57 dagar lång gruvstrejk i malmfälten. Dagen efter var strejken total i Svappavaara och då inleddes även strejken i Kiruna. På torsdagen hade strejken spridit sig till Malmberget och snart var strejken total inom hela LKAB, inklusive arbetarna vid malmlastningen i Luleå.

Gruvstrejken i malmfälten vintern 1969–70 är en viktig milstolpe i den svenska arbetarkampens historia. Vad var orsaken? Hur agerade företagsledningen? Hur agerade företrädare för arbetar- och fackföreningsrörelsen? Hur agerade strejkledningen? Och viktigast av allt: vad kan dagens klasskämpar lära av strejken?

Stormöte i Kiruna stadshus. Strejken skulle skaka om "den svenska modellen" och hela den svenska arbetarrörelsen.

En ökad press

LKAB ägdes länge gemensamt av Grängesbergsbolaget och staten, men statens inflytande över bolaget var mycket begränsat. Men från 1 oktober 1957 blev LKAB helstatligt.

Det nya bolaget skulle, enligt den socialdemokratiska regeringens proposition (nr 171/1956), helt drivas "efter affärsmässiga principer" och den nya företagsledningen borde få en "så stor handlingsfrihet som möjligt". Det var också startskottet för omfattande rationaliseringar och "effektivisering" av LKABs verksamhet med grundsyftet att, som vilket annat kapitalistiskt företag som helst, maximera vinsten och ge en säker utdelning till kapitalägarna – i detta fall Statsföretag AB. Men det innebar också att arbetarnas löner behövde hållas tillbaka och det krävde i sin tur ett hårdare "personalpolitiskt" reglemente. Redan under åren 1960–62 infördes till exempel stämpelklockor, mot arbetarnas vilja. Det innebar en allt hårdare kontroll av hur arbetarna skötte sitt arbete. Det blev allt vanligare med varningar om avsked och suspensioner. Detta var en viktig orsak till att strejken utvecklades till mycket mer än bara en isolerad sittstrejk.

Vid tiden för strejken 1969 var LKAB världens största järnmalmsexportföretag. I fråga om produktivitet räknades bolaget till ett av världens ledande. Den nya gruvan i Svappavaara, Leveäniemi, där strejken inleddes, var mycket produktiv, med en produktivitet som beräknades vara 50 procent högre än i Kiruna.

Sedan staten tog över 1957 hade LKABs produktion fördubblats, men antalet anställda hade minskat med 1 400 personer, från 8 200 till 6 800 personer. Bara från 1967 till 1969 hade produktionen ökat från 20 miljoner till 28 miljoner ton! Bruttovinsten (rörelseöverskottet) var 1969 cirka 400 miljoner, ungefär 40 procent av omsättningen. Aktieutdelningen höjdes 1968 till 12 procent efter att ha varit nere på 10 procent 1967. Men det var ändå högre än de 8 procent Volvo hade "rekordåret" 1969!

Löneeftersläpning

Gruvarbetarna hade under många år haft en sämre löneutveckling än andra industriarbetare. Visserligen hade de i genomsnitt högre löner än genomsnittet av sina övriga kamrater inom industrin. Men det var ingen som ifrågasatte detta på grund av det tunga och påfrestande gruvarbetet, inte minst under jord. Om riksgenomsnittet för vuxna manliga industriarbetare skulle sättas till 100 skulle lönerna för gruvarbetarna i genomsnitt mellan 1963 och 1969 ha minskat från 121 till 116.

Eftersläpningen var särskilt tydlig i Norrbotten. Inom gruvindustrin ökade timlönerna mellan 1963 och 1969 med i genomsnitt 2,90 kr men i Norrbotten med 2,74 kr (riksgenomsnittet för industriarbetare var en ökning med 3,19 kr). LKAB hade också lyckats hålla tillbaka lönerna, bland annat på grund av det svaga Gruvindustriarbetareförbundet, i vars ledande organ gruvarbetarna i malmfälten var mycket starkt underrepresenterade – trots att de utgjorde ungefär hälften av Gruvs ca 12 100 medlemmar.

LKAB:s ledning planerade att fortsätta lönenedpressningen. På en SAF-konferens våren 1968 sa LKAB:s VD, envoyé Arne S Lundberg, att han trodde att ”det snarare är fråga om att försöka ställa om psykologin på ett ... mindre hastigt löneökningstempo än vi haft under senare år”. Ledningen för bolaget insåg att det skulle bli motstånd mot lönenedpressningen, men räknade kallt med att det skulle de klara av som förr – och med Gruvs goda minne.

Arbetarna i Svappavaara hade jobbat upp sitt ackord till hyfsade nivåer, men det sades ensidigt upp våren 1968, utan att säga upp den tidigare uppgörelsen. Efter centrala förhandlingar nåddes överenskommelsen om att det nya ackordet skulle gälla, men LKAB var inte beredd att retroaktivt betala full kompensation för den tid, ca 1 000 arbetstimmar, som arbetarna faktiskt hade arbetat under den tidigare överenskommelsen.

LKAB:s ultimatum

Våren 1969 fortsatte ledningens hårda linje mot arbetarna i Svappavaara. Det gällde nya ackord för just de grupper som senare inledde strejken i december. Tre veckor före strejken ställde LKAB ett ultimatum att om facket inte antog ledningens bud fick de behålla det gamla avtalet, som skulle ha varit mycket sämre.

Också i Kiruna och Malmberget drev bolagsledningen en hård linje. De lyckades i september tvinga fram en uppgörelse om nya löner och arbetsvärdering. Den fasta delen i ackordet höjdes, men i stället minskades den rörliga delen. Dessutom genomdrevs en så kallad omräkningsfaktor i arbetsvärderingssystemet, som skulle tillämpas på den rörliga delen i ackordet, olika för olika arbeten. Bolagsledningen, men även majoriteten i avdelningsstyrelserna, försäkrade att detta inte innebar någon lönesänkning. Men det gjorde det – främst i Kiruna och särskilt för verkstadsarbetarna. För många innebar det lönesänkningar på mellan en till två kronor i timmen!

Lojalitet mot överordnad

Hur var det med bolagsledningens ”positiva” syn på samverkan med de anställda och ”samarbetet” i den så kallade företagsdemokratin? I slutet av 1968 blev de så kallade 31 teserna kända för allmänheten genom att en bibliotekarie i Kiruna fick tag på dem och gjorde dem offentliga. De hade utarbetats av en amerikansk konsult, Kenning. Dessa teser visade vilken syn bolagsledningen hade på de anställda och vilken roll de ansåg att cheferna skulle spela. Här är några exempel:

De anställdas arbetsuppgifter och placering i organisationen ”måste accepteras såsom vidtagen i företags intresse” (tes 13). Ett ”effektivt ledarskap är att leda genom styrning och inte genom exempel” (tes 15). En chef ”måste visa fullständig lojalitet mot överordnad” (tes 17), ”identifierar sig med och understödjer alla beslut i företaget” (tes 18), ”måste vara beredd att byta ståndpunkt för att stödja högre chef” (tes 20) och ”utöva sitt ledarskap så att icke-chef

endast behöver följa givna order” (tes 29). Inte undra på att också många tjänstemän kom att stödja strejken!

Det blev en omfattande debatt om dessa teser. Den socialdemokratiska regeringen visade var den stod när statsrådet Krister Wickman, som hade Statsföretag AB i sitt ansvarsområde, i en interpellationsdebatt om teserna den 20 februari 1969 sa att det var ”en ödets ironi att just LKAB på detta sätt kommit i skottgluggen när det gäller företagsdemokratin. Jag tror att man kan påstå att LKAB är bland de svenska företag, som faktiskt gjort mest när det gäller att engagera de anställda i frågor som rör företaget”. Men även Gruvs dåvarande förbundsordförande, Nils Lindell försvarade teserna: ”Sannolikt har ordvalet medverkat till en alltför onyanserad massmediabehandling som inte har förbättrats av bristande insikt i skriftens innehåll”, sa han enligt Gruvarbetarens april-majnummer 1969.

Arbetsvärderingssystemet UMS (Universal Maintenance Standards) hade också införts. Det kan ungefärligen översättas som standardtider för underhållsarbete, men i arbetarhumorn har det fått namn som ”Utan Mat Snart”, ”Ultra Modernt Slaveri” eller ”MUMS för arbetsgivaren”. Det var en vidareutveckling av det amerikanska arbetsvärderingssystemet MTM (Metod Tid Mätning). Det översattes finurligt av många arbetare som ”Mindre Till Mat”, vilket också var vad det i realiteten handlade om – ett sätt att pressa lönerna. Det byggde på att allt manuellt arbete delades upp i enkla grundrörelser, till exempel hur lång tid det tog för ögonförflyttningar, ben- och armrörelser eller sidoförflyttningar med mera. Allt arbete tidsstuderades och dessa blev sedan grund för hur ackorden sattes. Det var i verkstäderna som detta system först infördes och det var just arbetarna i truckverkstaden i Svappavaara som inledde strejken.

Socialdemokratisk majoritet

Hur var då det politiska läget i Sverige i slutet av 1960-talet? Under 1969 var självförtroendet hos den socialdemokratiska partiledningen mycket högt och stödet inom arbetarklassen var mycket stort. Valet 1968 hade faktiskt inneburit egen majoritet i riksdagen, över 50 procent av rösterna. VPK (dagens Vänsterpartiet) hade bara fått 3 procent av rösterna, till stor del på grund av Sovjetunionens inmarsch i Tjeckoslovakien strax före valet.

I september 1969 blev Olof Palme ny partiledare för Socialdemokraterna och därmed också statsminister. Utan tvekan hade han även ett stort stöd bland många ungdomar (inklusive mig själv!), särskilt som han framstod som mycket radikal i utrikespolitiken, med hård kritik av USA:s krig i Vietnam.

Det är något av en ödets ironi att Sara Lidman i oktober 1967 åkte upp för ett möte i Svappavaara, som ett led i FNL-gruppernas solidaritetsmöten över hela landet. Hennes uppdrag gällde främst att öka stödet för solidaritetsarbetet i Vietnamfrågan, inte att ta reda på vad arbetarna tyckte och tänkte om samhällsutvecklingen i Sverige. Men när hon i samma veva fick en förfrågan om att i ett bokprojekt med text illustrera Odd Uhrboms foton av gruvarbetare och deras arbetsmiljöer, ställde hon upp och åkte därför tillbaka i december och gjorde intervjuer med ett 40-tal arbetare i Svappavaara och Kiruna. Det blev boken *Gruva*. Den blev samtidigt en första utsaga om att ”den svenska modellen” med samförstånd mellan arbetsgivare och anställda inte var så perfekt som så högtidligt förkunnades. Den blev också en föraning om att förtroendet för de fackliga ledarna hade börjat ifrågasättas.

En arbetare sa enligt boken att han ”börjat undra om fackföreningarna riktigt är på arbetarnas sida. Styrelse väljer man. Men det är ombudsmannen som är högsta hönset. Och förbundet. Så vi har ingenting att säga till om.” En annan arbetare sa: ”Fackföreningen har ingen makt. Man kan aldrig gå genom fackföreningen om man har något klagomål”. Och ytterligare en: ”Sorgligt att säga har fackföreningsrörelsen förlorat det stora perspektivet....Överblicken. Det stora kamratskapet.”

Trots den dramatiska utvecklingen i Frankrike 1968 rådde ett relativt lugn i den svenska

klasskampen. Det stalinistiska Sovjetunionens inmarsch i Tjeckoslovakien var definitivt en hämsko på radikaliseringen. Men motsättningar på arbetsplatserna hade börjat märkas, om än så länge i mindre skala. En som kanske börjat känna vartåt det började blåsa var den dåvarande finansministern Gunnar Sträng. Men han tonade ändå ned problemet i ett tal på Arosmässan i Västerås den 28 oktober:

”Någon direkt intressekonflikt föreligger inte mellan samhälle och företag, men en saklig bedömare måste hävda att det mesta av de så kallade konflikterna är konstruerade ... Den goda atmosfär som råder mellan parterna på arbetsmarknaden tyder på att allt inte är så illa ställt som vissa vill framställa det.”

Men vad månade han ha tänkt när hamnarbetarna i Göteborg strax därefter inledde den mest radikala strejken under 60-talet? Dess militans, att den drevs utanför det etablerade facket och att den var mer långvarig än normalt, bröt mot de strejker som tidigare förekommit under efterkrigstiden. Men det var ändå den senare gruvstrejken som visade att den svenska arbetarkampen definitivt hade gått in i ett nytt skede. Den blev en verklig kalldusch för inte bara arbetsgivarna, utan också den socialdemokratiska regeringen och de ledande i fackföreningsrörelsen. Den visade något helt annat än ”gemensamt intresse” och klassamarbete mellan arbete och kapital.

Tändande gnista

Det var efter lönebeskedet den 5 december som de 35 arbetarna i Svappavaara den 9 december kom att bli den gnista som tände präriebranden. De krävde 40 öre mer per timme, vilket hade varit ett krav i de tidigare förhandlingarna. LKAB hotade, via fackets ordförande morgonen efter, med att lockouta hela gruvan och i flera år ”sätta den i malpåse”! Senare under förmiddagen upprepas dessa hotelser även av ombudsmannen Rehnkvist. Det var verkligen att sätta fyr på brasan! Kvar i elva var strejken total i Svappavaara. Under de kommande två dagarna följde arbetarna i Kiruna och Malmberget efter.

Det första egentliga strejkmötet hölls i Kiruna torsdagen den 11 december. Det var den före detta socialdemokraten och mycket fackligt erfarne Harry Holmlund som på eget initiativ bokade Sporthallen för ett möte om strejken.

Strejken hade dittills saknat egentlig ledning, men nu valdes en strejkkommitté på nio personer. Den bestod av såväl aktiva som före detta socialdemokrater, VPK:are och ”partilösa” – samt även en folkpartist! De flesta av dem var äldre arbetare med gedigen facklig bakgrund.

Samma kväll valde de strejkande i Svappavaara sin strejkkommitté om tre personer. Ingen av dem hade någon egentlig facklig eller politisk bakgrund.

På fredag den 12 december höll de strejkande i Malmberget sitt första strejkmöte och valde då också sin strejkkommitté om nio personer. Här dominerade VPK:are, men ett par av dem var ”partilösa”. En av dem var före detta socialdemokrat, men han ersattes senare av en VPK:are.

Även socialdemokrater

På strejkmötet i Malmberget deltog cirka 2 000 arbetare. Samtidigt hade Gruvfyrn ett medlemsmöte. Till det kom bara ett 30-tal personer! Efter strejkmötet tillslöt dock en del till det fackliga mötet. Som mest uppgick det till ett 90-tal personer. Den socialdemokratiske riksdagsmannen Karl-Erik Häll, som var ombudsman i Gruvfyrn innan han blev riksdagsman 1969, höll ett tal om LO-SAP:s program om arbetarskydd. Det bemöttes med total tystnad. Kritiken var hård mot både förbundet och LKAB – även från ledande lokala socialdemokrater. Till exempel sa kommunfullmäktiges ordförande, en socialdemokratisk gruvarbetare, till och med att ”han skämdes när han hörde Sträng”.

Även i Kiruna kom det svidande kritik från lokala socialdemokrater. På den socialdemokratiska fackklubbens möte på söndag kväll den 14 december gav medlemmarna sin ordförande

hård kritik för att några dagar tidigare ha angripit de strejkande. Kritiken mot LO-ledningen var också mycket hård. Klubbmötet stödde de strejkandes krav (förutom kravet på envoyén Lundbergs avgång) – och det är värt att notera att de även stödde att VPK:aren Rantatalo skulle vara förhandlingsledare. Några medlemmar tyckte till och med att det kunde vara ”bra med en kommunist” som kanske stod ”friare att föra en hårdare linje”!

De flesta av de strejkande gruvarbetarna såg sig säkert som socialdemokrater, även om stödet för VPK var stort i malmfälten, särskilt i Malmberget. Men de flesta ledande socialdemokrater var definitivt inte beredda att acceptera ”kommunistiskt” inflytande i facket. Och inom Gruvindustriarbetarförbundet har det ända sedan gruvstrejken 1928 och dess kongress 1929 förts en hård kamp mot ”kommunistisk infiltration” i facket, inte minst i malmfälten.

Gruvstrejken 1969–70 gav också exempel på detta. Den dåvarande ordföranden i Gruv, Nils Lindell, hade en del hälsoproblem och förbundsledningen i Grängesberg var ”förstärkt” med den tidigare ordföranden, Vilhelm Isaksson. Han ansåg att förhållandena i LKAB inte var olidliga, att man hade kunnat förhandla i lugn och ro och klarat av att lösa de ”småsaker” som var ”diskutabla”. Skulden för missnöjet la han på ”vissa kommunistagitorer” som utnyttjade en ”masshysteri” som uppkommit. Strejken berodde på ”agitation och masspsykos”! Flera gånger under strejken återkom anklagelser mot VPK:arna Rantatalo, som hade varit ordförande i Gruvtolvan, och Hermansson, som var dåvarande ordförande i Gruvfyrn, att de ville hämnas på förbundet för att de inte fick en ombudsmannatjänst de sökt, som i stället gått till socialdemokrater.

Gruvs tillförordnade ordförande, Bernt Nilsson, åkte upp till ett strejkmöte i Svappavaara för att få de strejkande att avbryta strejken. Han misslyckades med detta, och talade med massmedia om ”krafter” bakom strejken och att många ”springer kommunisternas ärenden”. Kanske menade han då sådana som den aktive socialdemokrat som på strejkmötet i Malmberget den 15 december sa att de hade två mäktiga organisationer att slåss mot – LO och SAF! Han lär ju inte ha menat de anonyma flygblad som postdistribuerades i Malmberget, undertecknat av ”Socialdemokrater inom arbetarrörelsen” som menade att strejken var ”helt politisk” och att ”vi övriga arbetare inte kan godkänna att en kommunistplittrad strejkkommitté vill ställa sig över alla lagar som våra fäder med blod, svett och tårar slogs för”!

Aftonbladet

Det är också intressant hur media beskrev och behandlade strejken. Borgerlig media blev, allteftersom strejken fortsatte, alltmer ifrågasättande. Framför allt togs varje tillfälle att blåsa upp motsättningar inom strejkledningen. Aftonbladet, som i slutet av 60-talet kan anses ha legat något till ”vänster” i den socialdemokratiska pressen, hade på ledarplats en något försiktig linje, men stod helt bakom LO:s och Gruvs ståndpunkt att det var facket som skulle förhandla, inte strejkkommittén. Det var främst den ”direkta demokratin” och strejkens beslutsformer som kritiserades. Även här fanns antydningar om ”partipolitiska motsättningar” inom strejkledningen. Men i likhet med LO-ledningen var man också kritisk till hur Gruvs ledning agerade och kritiserade dess brist på förankring. Men hela tiden var det egentliga budskapet: Återgå till arbetet.

De värsta angreppen gjordes på nyhetsplats, särskilt från Aftonbladets facklige reporter Kurt Bergström. Han lanserade till och med idén om att Ture Rantatalo var ”Moskvaagent”. Det var också denne reporter som letade alla möjliga sprickor inom strejkledningen och utnämnde dem till partipolitiska motsättningar, mellan socialdemokrater och kommunister. Han var heller inte sen att medvetet vinkla en del uppsägningar till att strejkfronten ”sviktade”. Detta stärkte naturligtvis den fackliga byråkratins försök att angripa strejkledningen.

Så sent som i början av februari påstod förbundsstyrelseledamöter i Gruv att det inte var 5 000 gruvarbetare som stod bakom strejken, utan att det var ”en liten grupp kommunister och FNL:are” som utnyttjat masshysterin för sin propaganda!

Det finns dock inget som helst som tyder på att strejken var annat än spontan. Från början saknade den helt en ledning.

Den före detta socialdemokraten Elof Luspa, som också varit ordförande i Gruvtolvan 1966–69 förklarade detta i en intervju flera år senare:

”Det fanns ingen kommunistisk inspiration till strejken. Inte för fem öre. Strejken gick helt utanför deras led och dom hade ingenting med den att göra.” (Ragnar Järhult. *Nu eller aldrig. En bok om den ”den nya strejkrörelsen”*. Stockholm 1982)

Strejkledning

Tillsammans kom de 21 valda arbetarna från Kiruna, Svappavaara och Malmberget att bilda den centrala 21-mannakommittén. Strejken hade därmed organiserats och fått en ledning. De krav som man enades om var att lönefrågan skulle förhandlas om innan man återgick till arbetet. De krävde månadslön motsvarande 15 kronor per timme under jord och 13,50 ovan jord, vilket motsvarade runt 24 procents löneökning. Omräkningsfaktorn skulle bort, UMS likaså. LKAB skulle lämna Svenska arbetsgivareföreningen, SAF. De krävde dessutom ålderstillägg, rekreationsbidrag i nivå med tjänstemännens, att övertiden minskades, att busstransporterna skulle förbättras och att riskerna med dieselavgaserna skulle undersökas. Dessutom krävde de att förhandlingarna skulle vara öppna.

Men medan 21-mannakommittén förberedde sig inför gemensamma förhandlingar tog i stället LO och Gruvs ledning initiativ till separata förhandlingar gällande Svappavaara, trots att man tidigare sagt att man inte skulle förhandla så länge strejken pågick! Det kan inte ses som något annat än ett försök att splittra upp strejken. Det avtal som på detta sätt slöts över arbetarnas huvuden kom på söndag den 20 december upp till omröstning bland Svappavaaraarbetarna. Det förkastades med 141 röster mot 5 (avdelningsstyrelsens röster).

Det råder ingen tvekan om att strejken hade nästan totalt stöd från de strejkande. Men även bland de övriga invånarna. Vid demonstrationen i Kiruna lördagen den 13 december deltog över 3 000 personer och i Malmberget tågade 2 000 under fackföreningsfanor och facklor – två riktigt mäktiga ”luciatåg”! En ny demonstration hölls i Kiruna tisdag den 16 december – nu med cirka 5 000 deltagare! Till Gruvtolvans informationsmöte den 17 december med en förbundsombudsman kom omkring 800 av de strejkande. Förbundsombudsmannen uppmanades att lämna Kiruna, uppmaningen att återgå till arbetet förkastades och mötet uttalade sitt stöd för strejkkommittén, däremot inte för avdelningsstyrelsen. Dagen efter var det i Malmberget en ny demonstration – på stormötet efteråt deltog över 2 000. Till och med kyrkoherden i Malmberget gav de strejkande sitt helhjärtade stöd på mötet!

LO och Gruvs ledning försökte hela tiden få de strejkande att återgå till arbetet, samtidigt som de förklarade att de strejkandes krav var berättigade. Men LO-ordföranden Arne Geijer försökte även skylla problemen i LKAB på tjänstemännen, att de hade fått ”breda ut sig i alltför stor utsträckning på arbetarnas bekostnad” (presskonferens i Stockholm den 18 december). LO skickade även den 21 december upp sin vice ordförande Kurt Nordgren för att påverka strejkkommittén, men den stod pall.

Ny förhandlingsdelegation

Strejkkommittén la dock den 29 december förslag om att bilda en förhandlingsdelegation om 27 personer, 21-mannakommittén utvidgad med två vardera från Gruvtolvans och Gruvfyrans avdelningsstyrelser samt de två ombudsmännen. På grund av den omfattande kritiken mot en av dessa ombudsmän ersattes han av förbundsombudsmannen Anders Stendalen (som senare skulle bli Gruvs förbundsordförande). Men nu hade alltså strejkledningen även tagit in de fackrepresentanter som ditills faktiskt hade motarbetat strejken! Det skulle kosta mer än det smakade. I den nämnda intervjun förklarade Elof Luspa:

”Jag tycker att 21-mannakommittén var väldigt bra, ända tills vi tog in dom sex fackföre-

ningsrepresentanterna. Det skulle vi aldrig ha gjort. Det var dom som malde sönder strejken. Sakta, men säkert.”

LKABs styrelsemöte i Stockholm den 7 januari beslutade att inga eftergifter skulle ges de strejkande. Dagen efter hölls stora strejkmöten både i Kiruna och Malmberget. I Kiruna röstade närmare 3 000 för fortsatt strejk – bara en enda person röstade emot! Arbetarna stod pall, men det hade börjat knaka i fogarna inom strejkkedningen. Vid 27-mannadelegationens möte den 13 januari hölls en omröstning. Med 14 röster mot 9 beslutades att förhandlingen även i fortsättningen skulle utgå ifrån vad de strejkande kommit överens om på stormötena. Här märktes alltså en spricka i enigheten. Men de strejkande var fortfarande för fortsatt strejk.

Nästa försök att splittra kom när den socialdemokratiska ordföranden i Kiruna kommunfullmäktige, Rolf Dahlström, föreslog att även LOs vice ordförande Kurt Nordgren borde ingå i 27-mannadelegationen. Detta stöddes av de båda avdelningsstyrelserna, inklusive alltså även Gruvfyrans ordförande, VPK:aren Ivar Hermansson, och ytterligare en VPK:are, det vill säga två personer som bara två dagar tidigare sagt att de anslöt sig till strejkrörelsen! En av ledamöterna i Malmbergets strejkkommitté, den ”partilösa” Harry Isaksson, har senare kallat denne Hermansson för ”den där kalkskallen som eljest inte gjort något när det gällde att slåss mot LKAB. Att få disciplin på arbetarklassen var en viktig sak för den där VPK:aren”. Hermansson satt även i VPK:s partistyrelse och blev senare också riksdagsman.

Även denna gång avvisades förslaget i kommittén, nu med 12 röster mot 9. Men det stod nu helt klart att Kirunarepresentanterna inte var representativa för de strejkande. Även i Malmberget hade det för första gången uppkommit en minoritet, två VPK:are som argumenterade för Nordgren. Vid de slutna strejkmöten som hölls i både Kiruna och Malmberget avvisades dock förslaget om Nordgren med en klar majoritet, 1 530 röster mot 999.

Eftergift

Men kommittén föll till slut ändå till föga och inbjöd vid sitt möte den 19 januari Nordgren som ”observatör”. Två dagar senare gjordes ytterligare en eftergift genom att även acceptera Stendalen som delegationsledare (i stället för Rantatalo, som strejkmötena hittills hade stöttat). Samma dag meddelade även statsrådet Wickman att en ansökan skulle komma under året om att LKAB skulle lämna SAF.

Nu hade såväl bolagsledningen som LO och Gruv fått som de ville. Och den 26 januari påbörjades ”samtal” (som envoyé Lundberg föredrog att kalla dem) mellan LKAB och förhandlingsdelegationen. Redan den 29 januari kunde LKAB lova att både UMS och omräkningsfaktorn skulle tas bort och att en mindre grupp kunde tänkas erbjudas månadslön samt att man kunde tänka sig än mer generösa löneerbjudanden vid de kommande förhandlingarna! Allt detta innebar naturligtvis att LO:s Kurt Nordgren fått ny hjälp för att igen plädera för återgång till arbetet. Den frågan skulle dock beslutas om vid fackföreningsmöten i Kiruna och Malmberget. Röstresultatet vid mötet i Kiruna den 31 januari skulle dock inte redovisas förrän Malmberget haft sitt möte dagen efter. Trots att Nordgren pratade för en återgång på båda mötena, blev det sammanräknade resultatet 1 620 röster för fortsatt strejk, 1 552 för en återgång till jobbet och 7 ogiltiga röster.

Nu argumenterade de fackliga representanterna för att man även skulle ha en omröstning i kommittén, eftersom det hade varit så liten majoritet för fortsatt strejk: 60 i Kiruna och bara 8 i Malmberget. De lade förslag om att uppmana de strejkande att återgå till arbetet. Omröstningen slutade 12–12. Rantatalo fällde sen avgörandet genom att också rösta för återgång (Harry Holmlund, som tillsammans med ytterligare en i kommittén skjutsade Kurt Nordgren till flyget och därför inte var närvarande, har senare förklarat att det i vilket fall hade slutat på

samma sätt eftersom han också skulle ha röstat för återgång).¹

Fiasko

Men uppmaningen om återgång måndag den 2 februari blev ett fiasko, i Svappavaara var det bara ett 20-tal som gick tillbaka, i Malmberget 160 och i Kiruna omkring 100. Tvekan uppstod därför om rätt beslut hade tagits. Den gamla 21-mannakommittén träffades den 2 februari och tog enhälligt beslut att dra tillbaka rekommendationen om återgång, varpå de fackliga representanterna hotade med att helt bryta med strejkkommittén. Nordgren förklarade å sin sida i radio att hans arbete varit helt bortkastat. Men uppmaningen om fortsatt strejk följdes nästan till hundra procent. Men risken för en definitiv splittring, genom hotet från fackföreningsstyrelserna att helt ta över förhandlingarna, gjorde att strejkkommittén till slut enhälligt rekommenderade en återgång. Onsdag den 3 februari återgick de strejkande till arbetet.

Efter strejkens avblåsning följde en period av förhandlingar. Den 12 mars la bolaget fram ett slutbud, det så kallade Paketet. Det innebar bland annat att lönepotten höjdes till ca 15 miljoner, vilket var 17 miljoner lägre än det ursprungliga kravet och 6 miljoner lägre än delegationens senaste bud. Omröstning om budet genomfördes på avdelningsexpeditionerna och utföll med 2397 röster för Paketet och 983 röster emot. 31 mars skrev delegationen under Paketet. Förhandlingarna återupptogs i juni och först den 29 september skrevs den slutgiltiga överenskommelsen under – av alla utom Elof Luspa och Harry Isaksson.

Inget misslyckande

I intervjun från 1982 förklarade Elof Luspa:

”Strejken var inget misslyckande. Det var kanske ett nederlag för oss gruvarbetare, men det var en stor seger för andra arbetare. Den visade att det enda som hjälper i det svenska systemet är strejkerna. Dom samarbetsstrejker som LO sysslar med är ju inga strejker egentligen. Dom är bara ett stort och invecklat lurendrejeri. 1969 var ett avgörande år för den socialdemokratiska parlamentarismen. Dom skulle upplysa hela Europas arbetarklass om att i Sverige har vi ett absolut vattentätt system där problemen löses i samförstånd, utan strejker. Gruvarbetarna gick i strejk och blåste bort det svenska undret.”

I samma bok uttrycker Harry Isaksson det på detta sätt:

”Jag tror inte att resultatet hade kunnat bli så mycket annorlunda för det fanns inte förutsättningar för det. Hade vi varit mer politiskt medvetna hade det kommit i ett annat läge. Det viktiga med sådana här strejker är att det kommer fram nya idéer. Folk som du har känt i hela ditt liv och betraktat som skit, blir världens militanter. Andra som gått och viftat med röda fanor visar sig bara vara strunt – dom är lästa och näst intill odugliga. Dom värdefullaste killarna under en konflikt är avvikarna. Radikala idéer finns latent hos folk, men dom kommer inte upp till ytan så länge du följer dom mönster som samhället och facket har byggt upp. Dom är byggda för att mota bort vissa människor och puffa fram andra.”

Elof Luspa var dock ”besviken på att det inte blev tillräckligt belyst vilka det var som slog sönder strejken – fackföreningarna och deras sex representanter”. Och han ger också en kanske oväntad kommentar: ”Visst fanns det riktiga kommunister som hjälpte till, men det var 'kommunisterna' bland dom fackliga representanterna som slog sönder strejken, inte socialdemokraterna”!

Här ligger också nyckeln till hur strejken hade kunnat bli en verklig seger, inte bara för gruvarbetarna utan för hela svenska arbetarklassen. Om det hade funnits en verklig marxistisk ledning av strejken hade alla initiativ till sympatistrejker uppmuntrats! Ett förslag om en 24 timmars generalstrejk hade fått ett massivt gensvar, i hela landet, och hade även gett eko internationellt.

¹ Se [Den stora gruvstrejken: 12-12-omröstningen](#), som är en nedteckning av bandupptagningen från mötet med ”27-mannadelegationen” den 1/2 1970.

Det övervägande flertalet i Kiruna och Malmberget stod bakom sina strejkande. En utvidgad kamp hade till och med kunnat leda till att gruvarbetarna själva tog över kontrollen av produktionen och ledningen av företaget, det vill säga en verklig "socialisering" av LKAB.

Strejkledningen var satt under hård press från både borgerlighet och massmedia – men även från sina "representanter" i LO och Gruv (bakom kulisserna också den socialdemokratiska regeringen). Lokalt agerade både reformisterna i SAP och stalinisterna i VPK för att begränsa strejken. De lyckades inte bryta gruvarbetarnas kampvilja – däremot lyckades de bryta enigheten inom själva strejkkommittén. Enligt Elof Luspa var det till och med de lokala VPK:arna som "slog sönder strejken" – inte Socialdemokraterna!

Ett tidigt misstag av strejkkommittén, vilket de också själva insåg senare, var att de avböjde erbjudande om en sympatiststrejk av arbetarna vid LKAB:s malmskeppning i Narvik. Det var därifrån det mesta av malmexporten skeppades. Detta hade varit mycket viktigt, särskilt mot slutet av strejken när lagren började tömmas.

Klassolidaritet

Gruvstrejken gav råg i ryggen, ett helt nytt självförtroende, till andra arbetargrupper i Sverige. Under 1970-talet skedde en våg av "vilda" strejker bland metallarbetare, skogsarbetare, med mera. Detta fick också politiska konsekvenser. Socialdemokraterna och LO började allt mer att tala om "arbetsplatsdemokrati" och "ekonomisk demokrati". Både "medbestämmandelagen" och beslutet om "löntagarfonder" är ett resultat av gruvstrejken och den nya arbetarkampen.

Men samtidigt som man svängde till vänster i retoriken och gav arbetarna vissa eftergifter, skärpte man också lagstiftningen mot "olovliga" strejker och höjde böterna kraftigt. Borgarklassen och LO-byråkratin hoppades att detta skulle avskräcka arbetarna från att ta liknande strider i framtiden. I kamp mot inskränkningen av medlemsdemokratin inom LO bildades också det mer stridbara Hamnarbetarförbundet 1972. I ett försök att kuva dem och förhindra framväxten av mer stridbara fackföreningar har Socialdemokraterna och LO tidigare i år medverkat till att inskränka strejkrätten, men i praktiken kommer detta att användas mot mer än bara hamnarbetare.

Innebär detta att fackliga kämpar ska "ställa facket åt sidan"? Självfallet inte. Visst kommer det i perioder av masskamp uppstå nya strukturer och beslutsformer beroende på den konkreta situationen. Men i dag gäller det att ta kampen där man finns. Det gäller att utmana den fackliga byråkratin, och inte minst dess förlängning i form av karriärister som till och med finns på små arbetsplatser. Dagens klasskämpar måste ta kampen för att göra facket till en kämpande organisation, en organisation som sätter sina medlemmars intressen i första rummet.

Gruvarbetarnas kamp skapade en klassolidaritet som gjorde att arbetarna kunde hålla ut så länge som de gjorde, trots alla försök från fackrepresentanter att bryta upp strejken. Ett exempel är att arbetarna i Svappavaara den 20 december förkastade ett bra separat bud därför att de förstod att det var avsett att splittra dem från kamraterna i Kiruna och Malmberget.

Under 60-talet var det bland "radikala intellektuella" mycket vanligt att skriva av arbetarklassen som en kraft som kunde förändra samhället. I stället betonades de "intellektuellas" roll. Detta var också vanligt bland en del "socialister" som ansåg att arbetarklassen hade "förborgerligats" och att den inte var beredd att kämpa för att förändra samhället. Men oj, vad fel de hade!

Revolutionen i Frankrike 1968 var inte bara en chock för borgarklassen. Den var även en pekpinne till de arbetarrepresentanter i fackföreningarna och i arbetarrörelsens politiska partier – även i svenska VPK – som hade slutat tro att arbetarklassen var en kraft som kunde förändra sina livsvillkor och samhället. De förstod inte – eller ville kanske inte förstå – de

underliggande processerna inom arbetarklassen, att motsättningarna förr eller senare skulle bryta ut i öppen, stridbar kamp. Denna misstro mot arbetarklassens kampvilja kom tyvärr även till uttryck inom ledningen för strejken.

En kort personlig reflektion

Jag råkade själv befinna mig på expeditionen för Gruvfyrans i Malmberget den dag som strejken bröt ut i Svappavaara. En ledamot i Gruvfyrans styrelse, som också var aktiv medlem i VPK, reagerade upprört på nyheten om strejken: ”Men dom strejkar ju mot oss! Vi måste omedelbart gå ut i Gruvradien och förklara vad som gäller!”

Jag var då en ung socialdemokrat och ”palmesympatisör” som rörde mig åt vänster liksom många unga socialdemokrater vid den tiden. Jag kände faktiskt i det läget allt annat än sympati för dessa ”kommunister”. I det fackliga arbetet var det ingen avgörande skillnad mellan dessa och de ledande socialdemokraterna i avdelningsstyrelserna. De hade ingen tilltro till sina medlemmar, till de arbetare de var valda att representera.

Det viktigaste resultatet av strejken är nog att arbetarna blev medvetna om sin egen styrka. Arbetare som tidigare inte varit aktiva eller någonsin haft ett förtroendeuppdrag steg fram på möten, berättade om sina erfarenheter och gav sin syn på bolaget och hela samhällsutvecklingen. Det är också så nya politiska massalternativ kan bildas – i själva kampen.

Elof Luspa förklarade att han efter strejken ”ville bygga en politisk organisation där det viktigaste var den självständiga arbetarkampen och kritiken av parlamentarismen” – en verkligt revolutionär uppgift. Precis som före gruvstrejken har vi nu haft en period av låg kampaktivitet. Men vi går mot en period av djupare kris för kapitalismen, men även en kris för socialdemokratin och reformismen som inte längre levererar förbättringar för arbetarklassen – tvärt om! Och vi kommer att uppleva nya perioder av intensiv, stridbar masskamp, för ingenting kan bryta arbetarklassens vilja att förändra samhället.